

О. І. Бочковський

наука про націю

Т А

ї ї Ж И Т Т Я

СЕРІЯ: СТУДІЙНО-НАУКОВІ МАТЕРІАЛИ
Ч. 2.

наука про націю

Т А

І І Ж И Т Т Я

НЮ ЙОРК

І 9 5 8

З. Д. А.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Перевідаючи цю книжечку, хочемо зазначити, що первісна назва звучала ось так :

"НАРОДЖЕННЯ НАЦІЇ" Наука про націю та її життя. Написав О. І. Бочковський. (Видав - ництво) "Самоосвіта", Львів - Березень, 1939 ч. ІІ2. "Народний Університет" Львів. Частина І.

Та "ЖИТТЯ НАЦІЇ" Наука про націю та її життя ІІ. Частина. Написав О. І. Бочковський, "Самоосвіта". Народний Університет Львів - Квітень-Травень, 1939, ч. ІІ3-ІІ4.

А ми лише злучили ці обі книжечки та дали основну назву "НАУКА ПРО НАЦІЮ ТА ІІ ЖИТТЯ", ч. І. "Народження Нації" та "ЖИТТЯ НАЦІЇ" частина ІІ.

Перевідаємо ці книжечки для с т у д і й і не дивимось, чи ми вповні погоджуємось з Автором, чи ні, а радше дивимось на її основну вартість, бо це матеріяли, які конечно і щераз конечно треба знати кожному свідомому українцеві, а тимбільше українцеві-націоналістові!

Пізнаваймо нашу націю, вивчаймо її, бережімо її, служім її розумом і серцем! Будьмо націоналістами-патріотами; єднаймося, гуртуймося; творім сильні основи для постановня вільної соборної Української Держави - Української Нації, а не "пашківських республік"!

За В-во "ГОВЕРЛЯ":

д-р Микола Сидор-Чарторийський

Передмова.

Національна справа це головне питання сучасної доби. Після світової війни націоналізм захорив не тільки нашу Європу, але починає хвилювати також інші частини світу, особливож Азію. Національне пробудження *кольорового* людства в уже незапереченим фактом. Постепенне національне самоозначення кольорових народів загострює міжрасові відносини, ставить на чергу дня справу про політичні та господарські взаємини між білою, — досі пануючою в світі расою, та кольоровими племенами.

Про те, з *наукового* боку національне питання мало ще досліджене. Наука завжди ще плентається у хвості *політичних подій* або навіть спекулянтства, замість того, щоби дослідом направляти національну політику. Досі немає точного наукового визначення слова „нація“ (*поняття нації*). Існують зовсім протилежні погляди на її істоту. Шойно недавно суспільствознавство почало програмово та систематично вивчати націю. Робляться навіть спроби відокремлення нової галузі суспільствознавства, зокрема призначеного для вивчення нації. Цю нову науку можна назвати *націологією*, тобто *наукою про націю*. Хоч наука про націю зовсім молода, то всетаки вона існує, розбудовується і здобуває собі признання. *М. Драгоманів* — був одним з перших каменярів цієї нової науки, яка саме серед Українців знайшла чимало прихильників та будівничих. *Проф. В. Старосільський* написав перший її підручник українською мовою. (Теорія нації. Відень. 1922). Націологію викладали як окремих

предмет в Українській Господарській Академії у Подєбрадах.

Настав час, щоби дорібок цієї молодої, але дуже важної науки був спопуляризований для широкого загалу, що його живо цікавлять національні справи. Це і є завданням оцієї невеличкої праці, що хоче ознайомити нашого читача з найголовнішими засадами та основами націольогії. Вона написана на підставі ширшого мого курсу: *Вступ до націольогії*. (Подєбради 1937) й головню ско- роченого німецького його видання: *Die Grundlagen des Nationalproblems (Einführung in die Natiologie. Prag 1936)*.

Відповідно до будови цієї науки оця книжечка поділена на чотири частини: 1. *Етногенетика* або народотворення, тобто історична націольогія. 2. *націоаналітика*, яка вчить про будову й складники нації з одного боку та механіку й динаміку наро- творчих рухів — з другого. 3. *Етнополітика*, що має бути вишколом до практичної національної політики й головню зясовує взаємини між нацією та державою. 4. *Націософія*, яку цікавлять у першу чергу всі питання, що торкаються життя нації та ідеольогія націоналізму.

А В Т О Р

Народження нації

Ч А С Т И Н А I.

I. Етногенетика або народотворення.

Не є завданням націології споконвічна історія людського роду. Інші науки вивчають цю справу, а саме: археологія (наука про старовину й знахідки з часів старовини), етнологія (наука про повстання і життя народів) та антропологія (наука про чоловіка, його появу, життя і будову). Націологія займається людством в його знаній *історичній* дэбі, від коли родяться народи, як вищі суспільні витвори, що повстали значно пізніше.

Чеський учений проф. Ю. Данеш, один з найкращих знавців історії народотворення, у своїй передсмертній праці: *Походження та занепад тубольців в Австралії й Океанії* (1924) — каже з цього приводу: „Сучасні народи, обеднані головню книжною культурою та політичним розвитком, це зовсім *нові* витвори. Великі мовні скупчення, що ми тепер їх розріжнюємо, повстали мабуть кілька тисячів років тому. Про те під цим культурним прикриттям ховається ще людина давно минулих часів. Покриваюча її оболонка новітніх ознак тим тонша, чим осідок її був більше віддалений від національних або міжнародних вогнищ культури, розвиток якої ішов дуже прудкою ходою. Цю віддадь не треба міряти тільки кільометрами чи метрами заввишки гір, вона не є справою лише простору, але має також характер суспільний та класовий.

Щойно сучасна *демократична* культура визволяє також долішні шари населення із споконвічного

навмисного нехтування та обєднує навнутр народи, — що складені з неоднородних скупчень, а до того ще різко перемішаних між собою, — в суцільні витвори, культурно й політично рівноправні. В старинній римській державі та у фєвдальних державах попри себе жили майже без культурного контакту верстви з надбутком культури й варварські верстви. Жили в найтіснішому суспільстві, різко розмежовані від себе, немов різні касти великих муравлиних громад. На щастя вже від доісторичних часів бували часто зміни політичного ладу: пануючі кляси уступали місця новим переможцям або дотеперішним своїм підданам, що прийшли до сили. Безнастанний вир змін не дозволив ніде на те, щоб людське суспільство розпалося в гостро визначені різні типи, між якими не були би можливі перехід або перемішування“.

Наведені слова визначного ученого знатока дуже важні для належного зрозуміння способу та напруги народотворення. Ці тези допоможуть нам потім краще визнаватися в дуже складних рухах народжування й повстання новітньої нації. Тому читач конче мусить уважно вдуматися в них і за своїти ці твердження. Перетворення народів у новітню націю саме полягає у вирівнанні внутрішньої розбудови цих суспільних витворів, в гармонійному обєднанні їх складників через поширення масової культури, політичне зрівноправнення, господарське розкріпощення та суспільне визволення якнайширших шарів, з яких складається нарід, — цей фундамент новітньої нації.

А нація — особливо ця вільна, ця незалежна нація — це герой новітньої історії. Батьківщиною нації була *Європа*, ця частина світу, де повстали й найскорше сформувалися народи. Сучасна, тобто новітня нація, це типовий витвір європейської історії, точніше кажучи, європейського суспільно-господарського та культурно-політичного розвитку. Роз-

виток народотворення й особливо розбудови новітньої нації (*націогенези*) скрізь поза Європою, за винятком тільки *Азії*, дуже запізнився. Але й там, тобто по цілому світі, він простує по шляху на європейський зразок.

1. Передумовини та підвалини європейського народотворення (етногенези).

Як ми чули, Європа є батьківщиною новітньої нації. В Європі повстали та поширилися національні рухи. Тут перед 100 роками почалося національне пробудження приспаних історією народів, політично поневолених, суспільно принижених, культурно відсталих та господарсько закріпощених. Наприкінці 19 століття цей національний рух перекинувся до Азії, а згодом на початку 20 століття він захопив поступово *кольорове* людство інших частин світу. Почала національно прокидатися *брунатна* Африка, а за нею і *чорна*; в Південній Америці спам'яталися тубильці Індіани (Мексик); у північній Америці (в Злучених Державах) *Мурини* переживають своє національне пробудження та самоозначення. Навіть у далекій Океанії (Австралія) можна спостерігати цікаві спроби кольорової етногенези серед місцевих тубольців, особливо ж з так званих полінезійських островів.

Проте ніде ця новітня націогенеза, тобто творення новочасних націй, не досягла таких успішних вислідів, як саме в Європі. Виникає природне питання: з якої причини?

Бо ніде поза європейським суходолом не було сприятливіших передумовин для народотворчого розвитку. Вже сама *природа* витворила в Європі *найвідповідніше* середовище для суспільного розвитку та громадського поступу людства. Європейське *підсоння* помірковане: воно не переходить занадто за межі підзворотникового. З другого боку країни на її північному заході користуються благо-

дійним впливом теплого морського струму т. зв. Гольдстрему, завдяки чому навіть на далекій *Ісландії* був можливий культурний розвиток і цей острів край горячих „гейзерів“ (горячі джерела, що випливають з великою силою у гору) та вулканів — став батьківщиною незвичайно талановитого й життєздатного ісландського народу. Числом невеличкий (усього 107.000 душ), культурно він є дуже розвинений, а політично по світовій війні став домагатись державної самостійности і здобуде її в недалеких часах.

Також *географічне* положення Європи було сприятливе для суспільного й культурного розвитку її населення у зв'язку із господарським поступом цього суходолу. Хоч початки та джерела нашої культури знаходяться в Середній Азії, проте дальший її розвиток через Грецію та старий Рим поступово опанував цілу Європу й тут досяг свого вершка.

Тільки в Європі повстали вищі форми громадського й політичного життя. Тут продовжувалися народотворчі (етногенетичні) процеси, що зародилися на світанку історії в стародавньому Орієнті (Мезопотамії, Єгипті), звідки вони поширилися до старинної Гелляди (Греції) та старинного Риму. Напад варварів з початком християнської ери зупинив на кілька століть дальший природний поступ європейської етногенези. Щойно наприкінці першого тисячеліття вона відновилась за часів феодалізму і потім проходила вже з меншими перешкодами. Такому розвитку сприяла поступова державно-політична консолідація (сціплення) Європи.

Ніколи на стародавньому Сході, ані навіть згодом, у добі старинної Греції та Риму, не були ще можливі ці пізніші форми європейської етногенези. А це тому, що суспільна складня тодішнього населення була занадто розеднана та розпорошена й так би мовити *мозаїкова*. Це значить, що окремі

громадські шари та верстви, як на це звернув увагу проф. Ю. Данеш, як камені мозаїки жили *попри* себе суспільно розмежовані та відокремлені одна від другої, без господарського ближчого зв'язку між собою, що є першою і головною передумовиною народотворення. Бо ніщо так не гальмує народотворчого розвитку у напрямі до національного скупчення, як саме оця суспільна розпорошеність (т. зв. атомізація) старобулої громади, внутрішня суспільна складня якої була *мозаїкою*. В ній не було ще місця для повстання ширшої *національної свідомості*, цього громадського цементу, який об'єднує і перетворює первісний нарід у новітню націю.

Там, де ця атомістична (розпорошена) суспільна складня задержала свої старі форми досі, національна кристалізація посувається наперед дуже *кволо*. Як приклад можна навести *Індію*, де система суспільних *каст* була й все ще залишається одною з найбільших перешкод на шляху новочасної індуської націогенези. Подібнож, старовинне невольництво, а згодом феодалне кріпацтво в Європі, дуже стримували поглиблення й поширення, як європейського народотворення, так особливо також новітньої націогенези.

Другою передумовиною успішного розвитку народотворення слід уважати *територіальну стабілізацію* населення, цебто визначення певних зовнішніх *кордонів*, у середині яких етногенетичні переміни преходять звичайно краще та глибше. Це в свою чергу буває обумовлене більшим або меншим *географічним* розподілом і визначенням того чи іншого суходолу. Під цим оглядом Європа, головно *західня* її частина, була дуже сприятливою для національного ріжничкування її населення. Маємож тут цілу низку виразно розмежованих та визначених географічних районів, у лоні яких творення народів могло проходити дужчим темпом.

При кінці першого тисячеліття християнської ери в Європі припинилася була вже масова мандрівка населення. Настав кінець великої мандрівки народів, що гальмувала правильний хід народотворення. Європейське населення віддавна вже *хліборобське*, постійно осіло на землі, що також є кончею передумовиною вищої форми етногенези. Так отже одна за другою почали визначатися *батьківщини* сучасних європейських народів. Майже тисячу років (8—18 ст.) тривала оця перша й головна доба їх повстання та творення. Я її називаю *етногенезою*.

Велика французька революція (1789 р.) була поворотною точкою в історії народотворчого розвитку Європи. Провідні гасла цієї революції — *„свобода, рівність, братерство“* — розпочали нову добу в літописах європейської етногенези. виторивши суспільно-політичні підвалини для новочасної *націогенези*. Це значить, до перетворення етнографічної сировини, яку із себе уявляли здебільша європейські народи перед французькою революцією 1789 року, в діяльні громадські колективи (гурти), тобто, новітні нації. Ось чому треба розрізняти ці дві фази в творенні народів: старшу — *етногенезу* й новішу *націогенезу*.

Звичайно, що перехід від *етногенези* до *націогенези* в Європі не відбувся скрізь водночас та нараз. Його історичний перебіг та географічне поширення не були однакові по цілій Європі. Під цим оглядом у цьому розвитку можна встановити деякі моменти й напрямні, як з *географічного*, так і з *історичного* боку. Європейська націогенеза поширювалася від Заходу на Схід. Такий її напрям має свої *історичні* причини. Річ у тім, що в цьому напрямі проходило також народотворче визначення Європи, що дедалі на Схід, усе більше відставало й запізнювалося. Аджеж на *Україні* напр. міграція (*перемішування*) населення та *навала* азійських ко-

човників, припинилася щойно у 18 стол., гальмуючи й унеможливаючи державно-політичну стабілізацію українського народу. Таксамо й *політичний* поступ в Європі посувався по цьому шляху й в цьому напрямі. Поширення політичної свободи, демократії, конституціоналізму, парламентаризму — від Заходу на Схід, приходило з наявним запізненням. Європа свою „весну народів“ пережила в 1848 р., коли в Росії, перша революція, що була водночас маніфестацією національно-визвольних змагань її поневолених народів, вибухла щойно в 1905 році.

Ми навели тут попереду передумовини етногенези. Також *націогенеза* має свої передумовини. Одною з найістотніших серед них є та, яку французький соціолог Е. Дюркгейм назвав „*громадською гущавиною*“ або „гущавиною динамічною“. Полягає вона в поглибленні (посиленні) громадських взаємин між членами всіх суспільних груп, з яких складається нарід, отже в усуненні тої „*мозаїкової*“ будови суспільства, яке було перешкодою для народотворчих рухів на початках етногенези, про що тут уже згадувалося.

Напруження цієї „громадської гущавини“ є, звичайно, в безпосередньому звязку з *господарським* розвитком і поступом, що впливає на *сутільне* різничкування населення з одного боку та на його пізніше *обеднання* — з другого. Від цієї передумовини залежить далі *культурний* поступ людности, що в свою чергу є дуже важним чинником у процесі націогенези. Саме ця „громадська гущавина“ перемагає той суспільний *атомізм* (розпорошення), так характерний для фєвдального ладу, що гальмує перехід етногенези в націогенезу, тобто, перетворення народу, як етнографічного матеріалу, в новітню націю, яка уявляє зі себе окрему суспільно-культурну особовість (індивідуальність).

Ця „громадська гущавина“ сприяє якнайповнішому перетопленню окремих суспільних складни-

ків, що творять нарід. Завдяки цьому т. зв. „неісторичні“ народи, або за назвою М. Драгоманова *плебейські*, могли дорозвинутися й перетворитися в сучасні нації.

Чималу роль в цих процесах відіграла *держава*, яка, не зважаючи на те, що з початку була *безнаціональною*, проте й фактично сприяла поглибленню етногенези, включивши її в певні зовнішні *кордони* й таким чином міцно звязавши народотворчий процес з даною *територією*.

Що *господарський* поступ Європи, зокремаж після народження *капіталізму*, співділав у цьому напрямі, активізуючи до того пасивні суспільні складники народу — (з початку *робітництво*, а потім і *селянство*) — належить тепер уже до наукових певників. Капіталізм уже розбудив національно історією приспані плебейські народи й викликав по цілій Європі загальне національне відродження. Це національне пробудження і відродження поневолених народів можна уважати типовим явищем новітньої історії, як європейської, так і свігової, особливож по великій війні 1914—1918 років.

Огже такі були, загально беручи, основи й передумовини європейської етногенези та націогенези. Перекинувшись за межі Європи з початком 20 століття, цей рух опинився у зовсім іншому середовищі, як природньому, так і суспільному. В звязку з цим *кольорова* націогенеза, хоч і наслідує свій європейський зразок, проте, уявляє зі себе її відміну пристосовану до своєрідностей кожної частини світу та расової самотутності місцевого питомого населення.

2. Національне пробудження Азії та кольорового людства.

Азія це батьківщина жовтої та брунатої раси — це земля стародавніх питомих культур (ки-

тайської, індуської, ананитської, мезопотамської), проте, щодо розвитку й поступу етногенези не може дорівняти Європі. Національне пробудження Азії датується щойно від середини минулого століття. Воно без сумніву почалося під впливом *європейської* націогенези. Багато різних причин, починаючи від географічних та кінчаючи на історичних, склалося на це запізнення та кволий перебіг азійської етногенези. Азія цілковито була замкнена перед посторонніми впливами, які сприяють та прискорюють скрізь і завжди насилення культурного та суспільного поступу. Відомий „китайський мур“, який мав берегти Китай не лише перед ворогами, але також перед усякими впливами чужих культур, є під цим оглядом дуже характерним. В Азії майже зразково розвинувся суспільний устрій розпиленого мозаїкового типу, що як ми чули, є великою перешкодою для нормального розвитку націй. Азія не витворила питомого свободолюбства (лібералізму) та демократії, що є одною з головних передумов новітньої націогенези. Азія була домівкою мертвого традиціоналізму, що заховував старі звичаї предків, але ворожо ставився до новочасного поступу політичного, суспільного, господарського та культурного. В Азії *вчора* завжди мало перевагу над *завтра*, а для нації *завтра* є метою, куди повинні бути спрямовані всі істотні її бажання. В Азії такі наприклад індуські касты стояли рішучо на перешкоді утворення суцільної нації, бо стани зашкаралуплювались самі в собі. Нарешті азійське дуже складне й тяжке письмо, мало приступне й зрозуміле для широких мас, особливо в Китаю (не дармаж повстало відоме прислів'я про „китайську грамоту“), незвичайно гальмувало витворення отої „громадської гушавини“, що, як ми бачили, є неминучою передумовиною масового усупільнення, без чого знову неможлива сучасна націогенеза. Цими обставинами пояснюється велике запізнення азійського народо-

творення, особливо ж перетворення азійських народів у новітні нації.

Фактом є, що азійський суходіл національно прокинувся щойно в другій половині 19. ст. та під наявним впливом Європи. Молода Азія, духовним батьком якої був великий китайський революціонер *Сун-Ят-Сен* (ум. 1925 р.) — це ідейна дитина *Європи* та спізнений відгомін *молодоевропейського* націоналізму з'перед сто років. Азійський молодий націоналізм переняв і засвоїв усі чесноти, а також гріхи свого європейського предка, особливо ж — національний месіянїзм, фанатизм та заборчїсть. Цї останні походять уже зі зброї сучасного європейського *всенационалізму* (їнакше тотальний, цілий). Молода Європа відкидала їх, бо її програма була збудована на засадах людяности, міжнародньої солідарности та співпраці. Але не треба забувати, що від початку 20. ст. багато азійської та кольорової молоді студїювало та студїює в Європі, де має змогу наочно ознайомитися з європейським націоналізмом не тільки теоретично, але й практично. Аджеж і батько Молодої Азії, Сун-Ят-Сен, пройшов європейський та американський вишкіл.

Європейський колонїальний режім, який стремить до найбільшого завоювання і визискування колонїальних країв, розбурхав національно Азію. Початки молодого азійського *капіталїзму* сприяли повстанню й поширенню національних рухів, а таким чином і націогенезі. Втручання чужих великодержав білої раси до внутрішніх азійських справ, спївдіяло в цьому ж самому напрямі, ще більше загострюючи та викликаючи спротив Азії.

Зокрема дві події мали великий вплив під цим оглядом: *перемога Японців над Москалями* в 1904-05 роках та *світова війна* (1914-1918). Поразка царської Росії перед 34 роками розвіяла казку про непереможність білої раси. Перемога Японців значно ослабила „думку про свою расову меншевартїсть“

не тільки серед азійських народів, але серед усього кольорового людства взагалі. Цікаво ствердити, що після російсько-японської війни вибухли перші національні революції в кількох азійських країнах: у Персії (1907), у Туреччині (1908), в Китаю (1911). Ці революції були виявом нових політичних та національних прямивань серед азійських народів, першими ластівками азійської „весни народів“.

Світова війна ще більше зреволюціонізувала під національним оглядом позаєвропейські частини земної кулі. В цій війні кольорові війська воювали на європейських фронтах поруч з білими. Вони на власні очі побачили люте ворогування в лоні білої раси. Звичайно, що це ще більше принизило білих в їх очах. Кольорові вояки захоплювалися гаслом — „права народів на самоозначення“. Вони поширювали його також і на себе, гадаючи, що воно означає також *право кольорових рас на повне самоозначення*. Провідник індуського національного руху *Магатма Ганді*, завішуючи на початку світової війни боротьбу проти Англії, закликав своїх земляків, щоб вони вступали добровольцями до британської армії, бо, мовляв, індуське питання має вирішитися в Європі. „Брама до нашої волі — казав він — стоїть на французькій землі“.

В Азії, як, вкінці, скрізь серед кольорового людства, вплив на місцеву націогенезу мав також московський — *большевизм*. Систематична й плянова пропаганда Комінтерну в колоніях і на Далекому Сході розворушила та навіть розятрила національну свідомість серед тубольців, заціплюючи їм думку *расової рівноправності* та поширюючи серед них *гасло самоозначення* кольорових народів і племен. Ніхто інший, як сам *Ленін* у цілій низці своїх статей розвинув ідеологію визволення позаєвропейського людства. Він нагадував азійським мешканцям, що вони творять „7/10 населення цілої земної кулі, яке закріпощене, чекає та не може

дочекатися, щоб знайшовся хтось, хто заночатує їхню боротьбу!" Він вітав „пробудження народів Сходу“, доказуючи, що „країни Сходу це — раби імперіялістичної Європи“. Він кинув клич — „За кольонії — проти великодержав!“ На його думку, „боротьба імперіялістів за кольонії це найкраща агітація за большевизм“. Його не лякав факт, що большевизм серед кольорових народів у першу чергу викличе *національний* фермент. „Цілком ясно — писав він — що в прийдешніх рішальних боях світової революції здвиг більшості населення земного гльобу буде спрямований до національного визволення, щоби потім бути зверненим проти капіталізму й хто знає, чи не відиграє більшу ролю, ніж ми припускаємо”...

Пропаганда Комінтерну поза Європою й особливо в Азії, впала на дуже родючий ґрунт. Її відгук можна ствердити в Китаю та Індії, в Єгипті та в північній Африці. Вона знайшла прихильний відгук також серед американських Муринів та індіанського населення в Мексику. На доказ цього відгуку можна подати уступ з передсмертного листа Сун-Ят-Сена, адресованого до московського Політбюра, який можна вважати політичним заповітом будівничого Нового Китаю. В ньому незвичайно яскраво просвічує прихильність революційного Китаю до большевизму, як до нової ідеології, що боцімто має визволити поневолених цілого світу.

„Мої думки — писав у ньому Сун-Ят-Сен — звернені до Вас (тобто — Москви). До цього примушує мене доля моєї партії та батьківщини. Ви (цебто Політбюро) провід Союзу вільних республік — тої спадщини, яку залишив поневоленим народам світу безсмертний Ленін. Завдяки цій спадщині жертові імперіялізму зовсім певно здобудуть волю й скинуть панування міжнароднього режіму, що споконвічно тримався й тримається на покріпощенні, війнах та несправедливості. Прощаючись з вами, товариші, я хотівби висловити надію, що незабаром настане день, коли СССР. привітає в потужному, вільному Китаю свого приятеля та союзника й що у великій

боротьбі за визволення поневолених народів світу оба ці союзнники підуть поруч себе назустріч перемозі^{*)}.

Азія національно прокинулася в буревій світової війни та революції. Вона відчула вже спільноту своїх *расових* та *азійських* інтересів і завдань, доказом чого можуть бути перші спроби *усеазійських* ідеологій та кілька *усеазійських* конгресів, що відбулися після світової війни. За Азією підводиться з політичного небуття чорна Африка. Національно починає прокидатися також червона раса (Індіяни) в південній Америці та кольорове людство по цілому світі. А у звязку з цим все більше загострюється неминучий спір між пануючою досі білою та кольоровими расами, які щойно виходять на сцену світової історії, як самостійний чинник. Закінчується фаза людської історії, в якій Європу вважали осередком і провідною частиною світу. Сумерк білої раси перестає бути примарою політичних віщунів та починає ставати реальною загрозою, з якою мусять числитися дотеперішні білі „культуртрегери“ (подвижники культури).

II. Націо-аналітика. (Досліджування нації).

Наука досі не має точного визначення, що таке нація. Поняття народу є дуже складне, як і його істота, що змінювала свій зміст впродовж історії. Історично та зі суспільно-наукового погляду, нарід є явищем незвичайно рухливим. Це немов ріка, що все пливе, спроквола змінюючи своє корито. Хто її бачить щодня, той цього не спостерігає, бо щойно згодом ці зміни помітні. Так і з народом. Слушно зауважує з цього приводу еспанський філософ — *Х. Ортега-й-Гассет* (у своїй дуже оригінальній праці: „*Бунт Мас*“, 1930), що:

^{*)} Цей погляд Сун-Ят-Сена вповні помилковий, навіть щодо Китаю, не то щодо інших націй. — **Ред.**

„в дійсності нарід ніколи не буває довершеним у своєму розвитку. Цим він різниться від інших суспільних типів. Нарід або все твориться, або є в розкладі. Третього стану не може бути“...

Але про це звичайно забувається й на нарід задивлюються ніби як на щось постійне або незмінне (статичне). Звідциль виникає багато помилок і непорозумінь. Часто нарід напр. утотожнюють просто з населенням якоїсь країни або держави. Ще й досі у Франції, а подекуди й у Західній Європі взагалі, слово *нація* (nation) означає *державу*, а тому прикметник *національний* рівнозначний є *ту* з *державним*. Француз знає у Франції тільки французьку *націю* та *мову*, хоч там живуть ще Провансальці, Бретонці, Флямандці, Баски і тд., які є відрубними народами й мають свої рідні мови, до яких Француз ставиться з погордою, як до „говорів“, що не мають жадних громадських прав та суворо заборонені навіть у школах на території цих нефранцузьких народів.

Не завжди істоту народу оцінюють належно під кутом *часу*, цебто *історії*. Нарід розглядається, як щось незмінне від самого початку свого існування. Але в дійсності, це зовсім не так. Новітня нація напр. це явище зовсім недавнє. Вона не існувала в старовину, а навіть не було її ще й у середньовіччі, хоча слово нація має дуже стару традицію, що нераз заводило на манівці багатьох дослідників. Так напр. французький націольог — *Р. Жоане* на підставі того, що старовинний історик Тацит вживає слова „нація“ та знає її прикмети, робить висновок, що старих Римлян можна уважати за націю в новітньому розумінні цього поняття. Проте, це не так. Бо щодо своєї суспільної розбудови, то старі Греки й Римляни основно ріжнилися від новітніх націй. Вони належали до того „мозаїкового“ типу, про який тут згадувалося та який виключав „суспільну гушавину“, без чого немислима новітня нація. Стара Греція та Рим не пішли

дали за етногенезу, тобто першу головну фазу народотворення.

В кожному розвитку треба розрізняти, а не плутати, істотні періоди його поступу. Напр. з *гусениці* повстає, як відомо, переїнами (метаморфозами) — *мотиль*. Але гусениця це ще не мотиль, тільки можливість виклуття мотиля при деяких обставинах та умовах і тому ніхто не називає її мотилем. У цьому прикладі природник розрізняє три стадії: *лярва, гусениця, мотиль*, так соціолог може розрізняти в народотворчому розвитку також три головні фази: — *племя, нарід, нація*.

Розвиток народотворення обумовлений багатьма різними чинниками, серед яких *простір і час*, цебто, *територія та історія* рішають головню про те, чи дане племя перетвориться в нарід, а цей чи розвинеться згодом у новітню націю, при формуванні якої грають велику ролю ще інші чинники, як культура, національна свідомість та воля. Історія знає приклади, коли початковий розвиток *етногенези*, з тих чи інших несприятливих обставин, припинився й не досяг стадії новочасної *націогенези*. Беру загально відомий приклад, котрий усі знають: *Провансальців*. Несприятлива історична доля, як перемога Парижа, (образово висловлюючись) знищила в цьому випадку „гусеницю” скорше, заки з неї розвинувся „мотиль” провансальської нації.

Ми знаємо вже, що розвиток народу буває органічно звязаний з його суспільною розбудовою. Чим ця будова більш розпоршена (атомістична), тобто окремі верстви й стани менше між собою об'єднані громадськими взаєминами й відносинами, тим млявіше проходить розвиток етногенези й затягається перехід її у націогенезу.

Цікаво й заслуговує на увагу, що цей дуалізм у розвитку народотворення є зазначений у мові всіх культурних народів, що мають звичайно по

дві назви для означення широкого поняття народу (Ethnos — demos, patio — populus, nation — peuple, Nation — Volk і т. д.). На це звернув увагу один з перших дослідників нації *Фр. Нойман* у своїй каменярьській праці: „Нарід та нація“ (1880). Також *проф. Мілюков* у своїй книзі: „Національне питання“ (1925), виразно відрізняє дві суттєві фази в розвитку народотворення: старшу й довшу, коли нарід повстає та твориться (я називаю її *етногенезою*) та новітню й значно коротшу, коли він шляхом масового усвідомлення перетворюється у новітню націю (націогенеза).

1. Нарід та нація.

Ці окремі назви не є випадковою річчю. Вони мають своє *соціологічне* виправдання. Словами: demos, Volk, peuple, lud і т. д. звичайно називається суспільно й політично підрядний елемент населення. Натомісць, назви: Ethnos, patio, nation, Nation вживалося для означення культурно вищих і політично пануючих груп людности. До французької революції 1789 р. з ними утотожнювалася *нація*. Misera plebs, тобто широкі маси, були ще виключені за дужки нації. Щойно новітня націогенеза, поглиблюючи народотворчий розвиток, розрушила ці обезправнені та приспані верстви суспільства.

Під цим оглядом французька революція 1789 р. була історичним зворотом. Коли до неї поняття нації вичерпувалося „сувереном (королем) та аристократією“, то потім воно було поширилось на т. зв. „третій стан“, тобто на новочасну буржуазію. Цікаво, що славетня „Енциклопедія“ Дідро та Даламбера, протиставить ще „магнатів і шляхту“, як представників нації — демосу. Проте до неї вона вже вводить „письменників і мистців“, думаючи, що незручно й несправедливо уважати та називати „народом“ тих, хто „плекає красу та мистецтво“.

Також „*підприємців і купців*“, отже майбутню буржуазію, підвищує ця „Енциклопедія“ до ранги нації, залишаючи за її межами тільки „селян і робітників“.

Революція 1848. року дає громадянські права й цим національним „безбатченкам“. Вона розворушує політично головню *робітництво*, цей „четвертий стан“. Також для *селянства* около того часу впала скрізь у Західній Європі неволя кріпацтва, чим започатковано його суспільне визволення. Так від середини 19. ст. довершується формально націогенеза: *нарід* — „гусениця“ через суспільні переміни стає „мотилом“ — *нацією*.

Завдяки *капіталізові*, що революціонізував суспільно-господарський розвиток в Європі, націогенеза проходила прудким темпом, розворушуючи політично робітництво, а й селянство. Розвиток і зріст *міст* сприяв відродженню приспаних народів, що прокинулися до національного самостійного життя. Рух населення зі сіл до міст, спричинений розбудовою промислу (індустріялізацією), був націотворчим чинником там, де міста в наслідок політичної неволі винародовилися (Чехія, Фінляндія, Естонія, Латвія і тд.). Село, хоч суспільно та політично було поневолене впродовж століть, а культурно дуже занедбане та відстале, проте заховало принайменше сяк-так свою національну питомість й що головне, живу *рідну мову*, цю підвалину національного відродження цілого народу. Так новочасний *урбанізм* (розбудова міст) та *індустріялізація* — діти капіталізму — прискорювали національне самоозначення поневолених народів.

Найбільшу заслугу має під цим оглядом новочасна *демократія*, ідеалом якої є усунення політичної, господарської та суспільної неволі; розкріпощення людства подужанням існуючих соціальних нерівностей та суперечностей. Демократія **переможно** поборює розпорощення (атомізм) фев-

дального суспільства, що було великою гальмою пізнішої етногенези та віддаювало початки націогенези. Демократія хоче ослабити й звести внівець класову ворожнечу сучасного суспільного устрою. Її метою і завданням є зрівноважене по своїй будові суспільство, де всі громадяни булиби рівноправні під кожним оглядом, а передовсім щодо права на працю й життя. Досі демократія здійснила тільки першу частину своєї програми: завела *політичну* рівноправність! Лишаються до переведення два дальші, значно складніші і тяжчі завдання: *суспільна* та *господарська* рівноправність. Тут шляхи демократії природно сходяться з європейським реальним *соціалізмом*, що свою увагу спеціально присвятив розв'язанню цих дуже заплутаних питань, на порозі яких зупинилася демократія. Так і *соціалізм*, наскільки працює для господарського та соціального визволення людства, є дуже активним чинником новітньої націогенези, особливож серед поневолених плебейських народів, які без громадського розворушення селянських та робітничих мас, не в силі довершити свою національну розбудову.

Нація взагалі дуже зобов'язана *демократії*. Аджеж національна ідея та засада є її правесною дитиною. Під захистом демократії повстали новочасні національні рухи. Свою первісну ідеологію вони черпали з теорії демократії. Демократія дозволила на злиття поняття нації і нація. Тільки в пануванні демократії має нація забезпечену повноту свого розвитку. Про це не слід забувати саме тепер, коли *автократичні диктатори* стали політичною модою і безпідставно намагаються змоніполізувати ідею нації. Треба добре пам'ятати, що коли демократія, це мати новочасного націоналізму, то *автократія* (влада одиниці) й *диктатура*, це традиційні вороги нації, що є зовсім природно, бо нація це *революційний* чинник історії, а автократія

це *реакція*. Диктатура це спроба повернення та затримання державного абсолютизму, таксамо дуже ворожого до ідеї нації. Зокремаж, з погляду суспільної розбудови нації, сучасні диктатури уявляють зі себе наявну реакцію в тому розумінні, що хочуть відновити фєвдальний „корпоративний устрій“, що є по своїй істоті розпорозковано-мозаїковий, а тому — шкідливий для нормального розвитку новітньої націогенези. Водночас це небезпечна спроба звуження суспільного розсягу нації до рамок монополюно пануючої, *одної* політичної *партії*. Це зокрема яскраво виявилось в сучасній *Німеччині*, де є послідовно переведений цей внутрішній розподіл нації на дві касты: пануючу, що називається — „Parteigenossen“ (P. G.), цебто *членами партії* звичайно гітлерівської та які вважаються єдиними повноправними представниками нації й т. зв. „Volksgenossen“ (VG), цебто *членами народу*, які числово репрезентують понад 95% нації, але їх вважають другорядним елементом. Це саме бачимо в *Італії*, де представництво й усі права загарбала для себе фашистівська партія, замкнена для широкого загалу, отже уявляюча із себе політичну касту. В *СССР* до повороту Сталіна на право, такою нібінаціональною кастою була комуністична партія, яку незабаром замінить совітська бюрократія та нова пануюча каста, що залишає большевицьку ідеологію, але таксамо кастово боронить своїх привілеїв. В *Еспанії* ген. Франко, як представник нового націоналізму, оголошує просто фізичне винищення прихильників республіки під закидом, що вони „большевики“, хоч у цьому таборі поза соціялістами гуртуються також республіканці ріжних напрямків до демократичних католиків включно. Ця теорія цілковитого винищення політичних інакодумаючих є характерна для „національної“ політики диктатури взагалі. Захишає її напр. др. Д. Донцов, вважаючи,

що знову вертається доба щільно замкнених „орденів“, де дух касті все переважав. Але нація не є каста. Тяжче собі уявити два суспільні скупчення істотно більш протилежні. Булоб тому трагічним непорозумінням старатися принизити націю до ролі *касти*, як це роблять сучасні диктатури. Під цим оглядом змагання їх явно *протисторичні* й тому мусять бути безуспішні в своїх дальших наслідках. Але в міжчасі вони можуть накоїти багато лиха для нації, хоч суттєво їх змагання в майбутньому безнадійні. Тому обов'язком науки про націю звернути увагу на істотну суперечність між ідеологією диктатури та засадами розвитку нації. Ця суперечність така сама, як між демократією і автократією. Для нації демократія є природною політичною підставою. Тільки за демократії може нація розвинути повноту свого життя та творчости. Автократія, а тим самим і диктатура, калічать душу нації; вбивають її творчість; фалшують її історичне призначення як розбудовного чинника сучасности, роблючи з неї сіяча війн, заколоту, людонависництва, ставлючи її на послугу захланного імперіялізму в той час, коли підстава нації це світ *духовного імперіялізму*, необмеженого в своїх можливостях.

2. Історичні та „неісторичні“ народи.

Внутрішня будова (структура) народу, тобто, взаємини між його окремими суспільними складниками (кастами, станами, клясами і тд.) має велике значіння для перебігу народотворчого процесу. Історичний розвиток ішов від *етногенези* до *націогенези*, цебто від народження та повстання *народу*, як етнографічної сирсчини та відрубности, до перетворення народу мовно-культурним самовизначенням та обеднанням у модерну *націю*, що обіймає в громадській рівноправності *всі* його складові частини. *Націогенеза* є таким чином рухом, що

вирівнює та перемагає попереду згадану різницю між „демосом” (народною масою), що творить соціальну базу нації та упривілейованими горішніми її верствами, які в ході історії поступово ставали виключними представниками нації. Німецький соціолог, *Ф. Теніс* таким чином визначає різні висліди згаданих двох фаз народотворчого розвитку:

„Нарід — каже він — це первісне живло суспільного життя; нація-ж — це ярко новітнє поняття. Нарід — це груба, природна, біологічна дійсність; нація-ж скорше ідея, соціологічний ідеал. Поняття народу є зв'язане зі широкими масами низів; натомість нація є ідеєю горішних керуючих верств, від яких вона шойно зацеплюється народів. Сучасний патріотизм має зв'язок не з народом, але з нацією”.

Перебіг народотворчого процесу не скрізь був однаковий. Деякі народи пройшли його швидше, інші млявіше. Звідциль і поділ народів на *історичні* та *„неісторичні”*. Ця класифікація є водночас *кваліфікацією* народів. Народи „неісторичні” трактуються, як *меншевартні*. Підставою для цієї оцінки є те, чи нарід оформився у державу. Неісторичними вважаються народи недержавні. З цього висновок, що вони політично й навіть культурно нездатні.

Проте ця оцінка народів є хибна. Політика й держава не є єдиними вартостями народу. Наука висуває ще інші вартости в цьому випадку: культурний, суспільний, господарський. „Неісторичних” народів в дійсності не має. *Ф. Рачель* слушно відкинув у своїх „Основах народознавства” цю оцінку народів. Він вважає невірним протиставлення народів історичних та „неісторичних”.

„Чи ж історичні події — питає він — тому втрачені для історії, що не залишилося по них писаних спогадів? Істота історії — пояснює він даліше — полягає в тому, що сталося, а не в спогадах або в записанні того, що скоїлося”.

Проте справді існують *два типи* — яскраво *різні* — історичної етногенези. Інакше творилися державні народи, інакше недержавні.

Для зрозуміння цієї різниці візьмемо такий приклад: уявім собі націю, як соціяльну піраміду, основу якої творять широкі маси селянства та робучого люду, іншіж суспільні шари (шляхта, духовенство, військo, ремісники, міщани, купці, а в новітній добі — буржуазія та інтелігенція) все вужчими верствами виповнюють зміст цієї піраміди до її загостреного вершка. Отже у народів *державних* (або т. зв. історичних) розвиток національного самовизначення ішов з *гори до долу*. У них вершок цієї піраміди в першу чергу усвідомив свою національну відрубність. Цей розвиток тривав кількoсот років (в Європі від початків фєвдалізму до великої французької революції). Не забуваймо, що фєвдальна держава не була ще національною й що передкапіталістичне суспільство мало мозаїково незв'язану внутрішню будову. Треба було кількoх століть, щоб це станове та корпоративне суспільство перетворилося в новочасне клясове, а хід його націоналізації міг поступенно поглиблюватися та поширюватися.

Новочасна демократія, сприяла національному пробудженню та відродженню т. зв. „*неісторичних*“ народів, які представляють *другий* тип європейської націогенези. У них процес суспільного самовизначення ішов *з долу вгору*. Запізнена їхня етногенеза скоком стрибнула в новітню націогенезу. Через це перебудова цих народів у націю проходила у відворотному напрямі. Схематично цей тип націогенези виглядає так: селянство, духовенство, учительство, молода інтелігенція народнього походження (зокремаж *письменник-„будитель“*), ремісник, купець, урядовець, дрібна буржуазія. Шойно на кінці цієї суспільної драбини являється робітник та капіталіст. Цей тип національної соціогенези (усуспільнення) можна вважати органічнішим ніж передніш згаданий. Молоді „неісторичні“ народи будівельно суцільніші від своїх „історичних“ товаришів, в яких

націогенеза мусіла переборювати соціяльний атомізм (розпорощування), як спадщину попередньої етногенези.

Історичним народам доводилося у новій добі (під впливом націогенези) масово усупільнюватися самим у собі, цебто усувати та подужувати між-супільні перегородки, що гальмували інтенсивність перетворення їх у націю. Французький нарід, один з найстарших в Європі, по думці відомого філософа *Ж. Банда*, вперше виступив, як нація обеднана, щойно на початку світової війни в 1914 році.

Націогенеза, довершуючи етногенезу, розворушувала ступнево *всі складові частини* народнього організму, перетворюючи його в *масово свідому* націю. Передумовиною довершення народотворчого процесу є активна *співпраця* та *співжиття* усіх супільних шарів і верств, з яких складається нарід. В цьому саме й полягає істотна різниця між новітньою нацією та народом. Тому, ані Римляни, ані Греки, не були ще нацією в новітньому розумінні цього поняття, хоч витворили великі культурні та політичні вартости, з фонду яких користувалися не тільки всі європейські народи, але весь культурний світ.

Там, де не дійшло до так завершеної будови, або, де вона порушена, національний організм починає слабувати; його нормальний розвиток викривлюється та калічиться і він поступенно вироджується та занепадає. Яскравим прикладом цього може бути доля *жидівського* народу на споконвічному вигнанні. Розкинений по цілому світі, територіяльно пошматований впродовж багатьох століть, замкнений у „гетто“, виведений за рямці природного громадського життя, — жидівський нарід з одного боку втратив свої супільно-творчі групи (особливо ж хліборобсько-селянську), а з другого — надмірно й з примусу розвинув інші (стан купецький, торговельних посередників, фінансістів, в новітніх часах

також представників, т. зв. „вільних професій“: журналістів, адвокатів, лікарів, професорів і тд.), що разом істотно порушило його будовну рівновагу й спричинило національний розклад Жидів на вигнанні. Виявом цього було винародовлення Жидів. Щойно *сіонізм* викликав національну реакцію серед Жидів, рятуючи їх перед національною смертю. Після світової війни в Палестині — цей „живий мерлець“ серед народів, почав національно воскресати та подужувати.

3. Що таке нація?

Істнує безліч найрізноманітніших окреслень нації, але не має ще досі ані одної *призваної* в науці. Не довели до успіху всі дотеперішні спроби визначення істоти нації шляхом т. зв. *об'єктивних*, тобто, *зовнішніх* її ознак. *Е. Єлінек* у своїй книзі „Загальна наука про державу“, висловив сумнів, чи взагалі істнує якась об'єктивна прикмета нації? Бо, на його думку, нація у своїй істоті не уявляє зі себе нічого об'єктивного в розумінні існуючого чогось на зовні *поза людиною*. Не має тому нічого дивного, що є дуже поширений погляд на націю, як на щось *містичне*, понадприродне, протирозумове (ірраціональне). *Б. Струве* уважає націю — „істотою містичною“, а *Бердяєв* називає її „містичним організмом“. Щойно новітня наука про суспільство, соціологія, починає науковим способом визначати націю, як певну своєрідну та найширшу групу організованої людскости. *Ф. Теніс*, що розрізняє два основні типи суспільних людських скупчень: *спільноту* та *суспільство*, зараховує нарід до першого, маючи на увазі ролі чуттєвих та волевих чинників у народотворчому розвитку. *К. Кавтський* добачує в нації „мовну спільноту, об'єднану головно літературною мовою“. Для *О. Бавера* нація є з одного боку „культурною спільнотою“

а з другого це „спільнота національної вдачі, що повстала на ґрунті спільноти долі“. Багато наукових окреслень нації підносить ролю *минулого* (традиції) як народотворчого чинника. Інші головні новітні теорії нації, навпаки, — перевагу дають *майбутності*. Так напр. чеський філософ *Б. Козак* гадає, що „нарід не є щось наявне, але, що нарід це — завдання“. Інший чеський вчений, проф. *Е. Радлі* є тої думки, що „національність це — не ознака людини, але її обовязок“. „Вільна нація — каже він — це питання майбутнього, а не минулого“. Це значіння майбутности, як характерної ознаки новітньої нації, підкреслює теж славетний еспанський філософ *Х. Ортега-й-Гассет* у своїй оригінальній та дуже сучасній праці: „Бунт Мас“.

З численних визначень найбільш поширеною та популярною все ще лишається знамените означення *Е. Ренана* з перед півстоліття. Ось найважливіший уступ про це:

„Мати спільну славу минувшину, спільну волю в сучасності, мати за собою спільні великі діла й мати на думці виконати нові дальші, це є головні передумовини існування народу... В минулому спадщина великої слави й волі, така сама програма для здійснення на будуче... Існування нації це щоденний п'єбісцит“.

Як бачимо у цім окресленні нації *Е. Ренана* особливо піднесені *національна свідомість* та *воля*, як зокрема рішальні та характерні ознаки нації. Молода націольогія засвоїла ці погляди великого французького вченого й далі буде на них.

Спірним для неї та для науки взагалі є питання, чи можливе самовизначення нації на підставі виключно т. зв. *об'єктивних* ознак? Щодо цього, то серед соціольогів існують дві цілком протилежні теорії. Старші дослідники розуміли істоту нації *атомістично*, цебто, як механічний підсумок *поодиноких* людей, що мали головні *зовнішні* прикмети нації.

Якіж ці *зовнішні* або *об'єктивні* ознаки нації? Зразкове означення нації дав видатний італійський учений *П. Манчіні* у своєму інавгураційному викладі „Про націю, як підвалину міжнародного права“, котрим він розпочав свої виклади міжнародного права (в 1851 р.) в туринському університеті. В згаданому викладі Манчіні навів оці сім об'єктивних ознак нації: 1) *територія*, 2) *раса*. 3) *мова* 4) *звичаї та побут*, 5) *історія, та релігія*. Цікаво, що й тут, для Манчіні найістотнішою ознакою нації є сема суб'єктивна її прикмета „*національна свідомість*“, яку фактично можна уважати суспільним „цементом“ об'єднуючим націю.

Треба зазначити, що всі новітні національогічні теорії у протилежність до попередніх згаданих старших, які виходили з розпорошкованої будови (атомістичної структури) народу в добу етногенезу, виразно підкреслюють значіння суб'єктивних прикмет нації, тобто роль психольогічних чинників у її розбудові (*свідомості та волі*), добачуючи в них найістотніші ознаки нації. Зокрема й з особливим наголосом підніс їх цитований тут попередю *Е. Ренан* у своєму славетному викладі: „*Що таке нація?*“, виголошеному в Сорбоні (в 1882 р.). В цьому викладі *Е. Ренан* рішучо зазначив, що:

„людина не є рабом ані раси, ані мови, ані релігії, ані струму рік, ані напряду гірських хребтів. Велике скупчення людей — казав він — здорового розуму, та палкого серця утворює національну свідомість, що називається нацією.“

Варто навести ще одне означення нації з часів світової війни. Автором її був французький соціолог *Е. Дюркгейм*.

„Нація — писав він в 1915 році — це людське скупчення, члени якого з етнічних, або й тільки історичних причин, хочуть жити під спільними законами та утворити одну державу... Для культурних народів можна уважати засадою, що ця спільна воля, коли вона виявиться з притиском, му-

силь бути визнана й навіть, що вона є єдиною певною підвалиною держави*.

Не підлягає сумніву, що *національна свідомість та воля* це найістотніші ознаки новітньої нації. Проте булоб помилково відкидати зовсім, чи знехтувати ролю т. зв. *об'єктивних* ознак нації в її розвитку. Їх роля в різних добах була різна. Націологія мусить, річ ясна, з'ясувати також цю справу. По черзі отже треба зупинитися на головніших з цих об'єктивних ознак (*раса, територія, мова*). Ці три є найважливіші.

II

ЖИТТЯ НАЦІЇ

I. Націоаналітика

1. Зовнішні прикмети нації.

Раса, як головна зовнішня ознака нації, популярною стала вже після світової війни. *Гітлеризм* є ідеологічно побудований на засаді раси, добачуючи в расі якийсь майже містичний чинник націогенези. Проте, в дійсності, тяжко уявити собі два поняття більш *суперечні* за расу та націю. Бо раса у своїй істоті є явищем *біологічним* та належить до ділянки антропології, (наука про людину) натомісць нація — це витвір *суспільний* й належить до історії. Раса це скупчення людей за певними *фізичними* ознаками, націяж це громадсько-історична спільнота, що повстає й твориться в наслідок *постепенного усупільнення* людства. Також щодо *часу* поміж расою та нацією істотна різниця. Раса це витвір стародавньої історії людства. Натомісць, повстання народу, його формування й головно перетворення в новітню націю, часово належить щойно до другого тисячоріччя європейської історії.

Чи можна отже замінювати або утотожнювати расу й націю? Рішучо ні. Бо з *расового боку людство віддавна вже дуже перемішане*. Історія не знає *чистих* рас. Сучасні народи, особливож новітні нації, є вислідом схрещування багатьох рас. Так напр. *італійський* нарід повстав зі злиття: Етрусків, Кельтів, Греків, Германів, Арабів з місцевим населенням. *Французи* є расовою мішаниною: Римлян, Кельтів, Бритів, Басків, Герман. *Німці*

мають ще складнішу расову спадщину. Проф. Г. Ілтс, спеціаліст у справах раси, стверджує, що „німецький нарід новітньої доби уявляє із себе сплав щонайменше десяти рас“. А. Вірт, видатний німецький учений, гадає, що в сучасних Німцях не тече більш 1/10 германської крові. Чеський учений, проф. Я. Матейка, на підставі археологічних дослідів, прийшов до висновку, що в утворенні чеського народу співдіяло не менш десяти різних племен, расово вже також дуже перемішаних. Але зразковим прикладом расової мішанини може бути молода американська нація, в якій тече кров усіх європейських народів, не кажучи вже про тубильчі впливи червоношкірих індіанців та чорних муринів.

Як бачимо, говорити сьогодні про расово чисті народи, а тим більше ще про новітні нації, є наявною науковою дурницею.

Антропология не знає також жадної *арійської* раси, але тільки — мову. Апостолом культури т. зв. „арійства“ є проф. Г. Гюнтер, автор масово в сучасній Німеччині розпродуваної книжки: „Расознавство німецького народу“. По думці цього вченого світова війна була справжнім погромом арійської еліти. Тому завданням сучасної політики мусить бути ліквідація цього дефіциту „арійської“ крові. Проф. Г. Гюнтер радить поставити на всі чільні місця державного та національного життя безсумнівних „нордиків“, тобто людей північної раси, яку вважає найбільш арійською. Він радить переведення земельної реформи, якаб забезпечила перевагу нордичному елементу серед власників землі. Він гадає, що треба поборювати рішучим робом демократичний „забобон“ про суспільну рівноправність усього населення. Гюнтер мріє навіть про заложення якогось арійського „Інтернаціоналу нордиків“ для захисту занепадаючого арійства.

Практичним виявом цієї німецької пропаганди

про расу можна вважати славетний „арійський параграф“, яким прикривається властиво політичний антисемітизм сучасного німецького ладу. Чиста наука рішучо відкинула *расизм*, як ідеологію, що теоретично не має жадних підстав, а практично є засобом політичного та культурного назадництва.

Расові теорії, оскільки поширюються на націю, мають ту істотну хибу, що вони плутають *зовсім різні* явища, а саме: *біологічні* (раса) та *соціологічні* (нарід, нація, мова). Расизм говорить про „арійські раси“. Але наука не знає арійської раси, тільки мову. Наука не знає таксамо *семітської* раси, але мову. Семітські народи з расового боку також є дуже перемішані. Не має підстав для культурної оцінки народів расовими ознаками. Рацель слушно каже, що „раса з культурним посіданням, як таким, не має нічого спільного“. Навіть *Жиди*, яких расисти вважають абсолютним запереченням арійства, з расового боку не є чистим типом, а навпаки, уявляють надзвичайну расову мозаїку, до речі, не дуже то далеку від расового типу лівденно-європейського населення. Бо крім орієнтальної раси в склад жидівського народу увійшли ще т. зв. „передньо-азійська“, що споріднена з *дінарською* в Європі (до якої зараховують між іншим також український нарід) та навіть *нордична*, котру расисти вважають найчистішим зразком повнокровного „арійства“.

Наука не зясувала ще, котра з рас і як впливала на перебіг історії. Передчасно тому робити вже висновки про значіння рас як історичного чинника. Ще менше є підстав для *культурної* оцінки народів на засаді „расового“ їх походження, яке фактично опирається на мові. А вже наявною нісенітницею є сучасне німецьке „арійство“, як спроба расового погляду на історію. Отже расу в жадному разі не треба плутати з нацією. Раса

це *давно-минуле* людства. Націяж, навпаки, це його найактуальніша *сучасність* та підвалина прийдешньої майбутності.

2. Територія і нація.

Інакше мається справа з *територією*, як об'єктивною ознакою нації. Вплив *землі* на життя народів не підлягає сумніву. Нарід без території це покруч. Звичайно наводять *Жидів* та *Циганів*, як приклад народів без території. Але Цигани це все ще кочовики, що фактично зупинилися на порозі етногенези. Це можливий *матеріал* на націю, а не нація. Щойно тепер у деяких середньо-європейських державах вони починають переходити до *осілого* життя, а поруч з тим виявляють перші ознаки народотворчих змагань. От на примір в Ужгороді зложено першу циганську школу з рідною мовою навчання. Вона дала несподівано гарні наслідки. У Румунії роблять заходи скликання першого всециганського конгресу. Новообраний у Польщі циганський король Януш III виступив з проектом переселення Циганів до *Абіссинії*, де має бути зложена циганська національна домівка на зразок жидівсько-сіоністичної в Палестині. Все це докази, що й серед Циганів починає пробуджуватися національна свідомість. Проте, ще передчасно робити з цих фактів далекосягальні висновки. В кожному разі передумовою можливої циганської етногенези й націогенези мусить бути масовий перехід їх від кочівництва до осілого скупчення в якнайбільшій кількості на якійсь території.

Зовсім інакше виглядає справа жидівська. Жиди розпорошені на вигнанні по цілому світі; проте, в деяких країнах були територіяльно відокремлені („гетто“, „лінія осілості“). Перед національним розкладом захищала їх власна *релігія*. Горожанське визволення Жидів на початку мину-

лого століття в Зах. Європі спричинило їх масове винародовлення. Але на сході Європи, де Жиди не мали громадянських прав, вони національно животили далі, заки *сіонізм* не викликав серед них початків націогенези в другій половині 19. століття. Після світової війни, в якій вони збройно боролися по боці Англії, Жиди здобули територіяльну підставу в Палестині, де незабаром при проєктованому поділі цієї країни, має повстати самостійна жидівська держава.

Назагал *територія і земля* це природні передумовини для нормального розвитку народу, особливож у добі етногенези. „Нарід занепадає — каже Рацель — коли він втрачає землю“. Взаємини між землею та народом дуже ріжноманітні. Велику ролю грають: географічне положення, підсоння, зовнішній терен країни, її тваринний та рослинний світ, особливож природні багатства, від яких залежить господарський розвиток і добробут її населення.

Ступнево нарід органічно зливається з територією, яку він заселює так, що вона стає його *батьківщиною*. Таким чином земля є джерелом *патріотизму*, з якого в новітній добі розвинувся *націоналізм*.

Нарід, що продовж довгих століть перебуває на якійсь території, уважає її *своєю* на „вічні часи“; гадає, що має над нею „історичне право“ та рахує її своїм незайманним „станом посідання“, скріпленним пролітою за него кровю попередників. Кожен нарід фанатично боронить своєї території перед зазіханнями сусідів і вірить непохитно у свою непереможність, доки він міцно сидить на землях своїх прабатьків.

Ці патріотичні почування гарно висловив великий фінський письменник — *Юхані Ахо* в одній з найкращих національних своїх поезій у прозі,

написаний у 1899 році, підчас наступу московського царизму проти автономії Фінляндії.

„Немов той верес — писав Юхані Ахо — тримаємося ми цупко, руками та ногами й навіть зубами, нашєї землі. Хто хотівби нас вирвати з неї, вирве тільки стебла, бо коріння залишаться у ґрунті, щоб з них вирости нові парости!“

Земля не тільки годує людей, але й уроблює вдачу народу. Можна сказати, що кожен нарід є відбиттям своєї території. В цьому змислі говориться про залежність історії від географії. Звичайно не треба цього розуміти якось злощасно. Не територія, але *нарід*, врешті рещт є майстром своєї історичної долі. Земля це сцена, а нарід це мистець, що гірше або краще „грає“ свою національну драму, цебто творить власну історію. Не забуваймо, що нарід це живло надійно сильне й непосідуче. Не має мабуть народу, що *непохитно* сидівби на цій самій території від своїх початків. Знаємо багато прикладів, коли нарід свою етногенезу переживав не там, де повстав (Болгари, Мадяри). Культурні народи можуть заховати свою національну відрубність й *поза* своєю батьківщиною, як свідчать про це приклади національної еміграції (головнож політичної): згадаймо нашу за океаном (в Злуч. Державах і особливо в Канаді) або на Далекому Сході (Зелений Клин).

Таким чином, територія і земля це дуже впливові чинники народотворчого процесу, зокремаж в добі етногенези. Проте, ця зовнішня ознака не вичерпує ще істоти нації й можна уважати її тільки одним з важних чинників творення нації.

3. Мова і нація.

Звичайно мову уважають за безсумнівну та найбільш характерну ознаку нації. Багато дослідників трактують націю як „мовну спільноту“. Шведський покійний вчений *Р. Челен* каже, що націогенеза

досягає свого вершка тоді, коли нарід витворює свою власну *літературну* мову. Справді, відродження приспаних народів починається звичайно від плекання рідної мови та перетворення її в орган самостійної літературно - культурної творчости. З цього боку дуже символічною є клич фляндських організацій національно-просвітнього типу, що повстали в середині 16 століття: „Мова це весь нарід“.

В рідній мові найкраще виявляється істота народу та його культурна особовість. Людина може знати кілька мов, але досконало володіє тільки одною — рідною. Перед світовою війною істрійські Хорвати (в Австрії) розрізняли свою рідну хорватську мову від італійської: перша була для них „мовою серця“, друга „мовою заробітку“. *К. Кавтський* справедливо каже:

„Тільки мова, якою ми послугуємося від наймолодшого віку у зносинах з оточенням й у якій ми висловлюємо всі наші вражіння, дає нам ту силу, ту красу відтінків, ту різноманітність висказів, які потрібні, коли розходиться не тільки про схоплення уявних понять, але про відбиття всієї повноти дійсного життя. Про справи політичні та наукові можна говорити й мовою вивченою у школі; але мистецький твір, річ ясна, можна написати лише рідною мовою“.

Наш учений *О. Потебня*, уважав рідну мову не тільки одним з елементів нації, але й її найповнішим відбиттям.

Не має нічого дивного в тому, що *рідна мова* відіграє головну роль в національному відродженні, особливо ж у першій його фазі: культурного самоозначення народів. Під цим оглядом *релігійна реформація* 15—16 століття, пориваюча з латиною, як універсальною мовою католицизму та сприяюча перекладам біблій й Евангелія на рідні мови, була вступом до новітньої націогенези. Адже ж з цією реформацією звязані початки багатьох нових літературних мов (фінської, латвійської, естонської

і т. д.). Тому зрозуміло, що рідна мова була прийнята в 19 ст. міжнародними статистичними конгресами, як об'єктивна ознака для ствердження національності підчас перепису населення.

Проте, ще й мова не є абсолютною ознакою нації. Істота нації не покривається з рідною мовою. *Нація це щось більше від мови.* Нація може ще жити, коли втратила свою мову. Ірляндці масово забули вже свою стародавню *гаельську* мову та мовно були занглійшені майже на 80%; проте, національно вони не винародовилися і політично були проти Англії. Англійська мова національно об'єднує свідомих *Індусів* та є урядовою мовою всеіндуських національних конгресів, які від 1885 р. стали організуючим осередком визвольного руху. Цей факт пояснюється тим, що в Індії існує багато різних мов, але не має жадної, що була б всеіндуською та зрозумілою для всіх Індусів. Через це довелося покищо вибрати англійську мову, яку більшість місцевої людности, коли не знає добре, то в кожному разі розуміє.

Є чимало фактів, які заперечують твердженню, що мова й нація це те саме. Аджеж знаємо випадки, коли два, або й більше народів, говорять тою самою мовою. Напр.: Сербі й Хорвати; Голляндці, Бури та Фляманці; Португальці та Бразилійці; американські Мурина та Американці або Англійці, Еспанці та всі (крім Бразилії) південно-американські народи (Аргентинці, Парагвайці, Болівійці, Перуанці, Мексиканці і тд.) Дуже оригінальні відносини щодо мови склалися в *Norveit*, Сто років тому її літературною мовою була данська. По данському писав свої твори Г. Ібсен. В середині 19 ст. витиснув її т. зв. „*riksmaal*“, тобто „державна мова“. Пропагував її та писав нею славетний норвезький письменник Б. Бернсон. Властиво це була подекуди *норвегізована* данська

мова. Але в другій половині минулого століття літературно всамостійнилася норвезька народня мова т. зв. „landsmaal“ („краєва мова“), якою говорить норвезьке село та яка дуже різниться не тільки від данської, але й від „державної мови“, заведеної Бернсоном. Ця мова крок за кроком поширюється по цілій Норвегії та імовірно стане згодом національною та літературною мовою.

Історично беручи, мова не завжди є будівельним матеріалом народу. Навпаки, можна навести чимало прикладів, коли народи змінювали свою мову впродовж історії, особливож на початках своєї етногенези.

„Цілі народи — каже Рацель — кидають одну мову й приймають іншу, немов знімають один і вдягають другий одяг“.

Також А. Мейє, — славетний французький учений мовознавець — стверджує в своїй цікавій публікації „*Мови в Новій Європі*“ (1918), що:

„майже не має населення на світі, яке продовж історії не змінилоби своєї мови, часто навіть кілька разів“.

Шкільним прикладом цього можуть бути *Жиди*. Правда, це стосується до найстарших часів історії, цебто до доби ще перед етногенезою. Так напр. *Болгари*, які прийшли з над Волги на Балкани й були туранського походження, тут мовно пословянилися. Натомісць *Мадяри*, що споріднені з Болгарами, заховали свою первісну мову (фіно-угорської групи), яка, правда, дуже була пословячена і поукраїнщена, але від середини минулого століття заходами мадярських націоналістів очищена від усіх словянських впливів. Приблизно це саме сталося також з *румунською* мовою. Підчас націогенези виключено, щоб якийсь нарід міняв свою мову, хіба, що він вертався би до забутої мови своїх прабатьків (напр. Ірляндці, Жиди).

Доба націогенези, навпаки, відзначається загальною націоналізацією мов, а поруч з цим появою

все нових літературних мов. На наших очах розходяться американська та англійська мова; голяндська та флямандська. Найцікавішим прикладом сучасного мовного відродження можна вважати відродження на острові *Мальті* мови місцевих мешканців, що є спадщиною *пунської мови*, якою говорили стародавні Картагенці, знищені Римлянами. Від 1934 р. ця мова стала урядовою на Мальті замість дотеперішньої італійської. Англія, до якої належить Мальта, заведенням пунської мови, мала на увазі ослаблення фашистських впливів на цьому острові, оточеному італійською стихією.

Ми чули вже, що мову не раз плутають з *расою*, шукаючи між ними органічного звязку. Зразком цього може бути сучасне „арійство“. Віденський учений *Ф. Міллер* склав наприкінці минулого століття свою оцінку мов за расовими ознаками людности. Згаданий тут попереду *А. Мейє* слушно зауважує з цього приводу, що тяжко було вибрати „оціночну мірку менш вдалу“. Ми бачили, що народи міняють свої мови незалежно від свого походження. Завдяки „*Коранові*“ (арабська біблія) мовно поарабщилося багато місцевих племен в Азії та Африці, найріжноманітнішого походження й расового складу. Туреччина скинула цей вплив щойно після світової війни, коли під впливом національних реформ Кемаля Ататюрка, „*Коран*“ перекладено на турецьку мову, а замість арабської абетки введено латинку.

Між мовою і расою не має так само звязку, як і між нацією та расою. Натомість треба ствердити дуже тісний звязок між нацією та рідною мовою.

„Не має ніці — каже *А. Мейє*, — якаб не змагала до посідання власної мови й навпаки, мова ледве живе там, де її не підтримує національне почування“.

Доказом цього може бути знову безуспішність всіх заходів „москвофілів“, перед війною у Галичині та на Буковині, а недавно на Підкарпатті — штучно поширити російську мову серед місцевого українського населення.

Як бачимо, рідна мова, хоч і не є виключною ознакою нації, проте, безперечно, в ході її творення та існування це чинник першорядного значіння.

4. Нація як духовна спільнота.

З того, що сказано досі, видно, що не вдалося визначити націю на підставі т. зв. *об'єктивних*, тобто *зовнішніх* ознак. Нація не покривається з расою: голос крові не вичерпує її істоти. Не є вона тотожна ані з *територією*, ані з *мовою*, а тим менше з *релігією*, хоч у минулому віра була впливовим народотворчим чинником. Навіть *культура*, без якої неможливе самовизначення нації, не вичерпує її істоти, не зважаючи на те, що нація це безсумнівне джерело вселюдських культурних цінностей, що одушевляла архитвори світової літератури й мистецтва.

Фактом є, що немає досі точно наукового окреслення слова нації. Деякі вчені взагалі виключають можливість наукового визначення нації. А. Мейє, напр. гадає, що „нація це явище дуже непевне, істота й характер якого змінюється залежно від обставин“. Проте й він стверджує, що приналежність до нації це справа *почування та волі*“. Таким чином, національна *свідомість*, яку вже Манчіні (майже перед сто роками) проголосив за найістотнішу ознаку нації, уважають також найновіші її дослідники головною й характерною прикметою нації.

Національна свідомість повстає та розвивається з попереднього національного інстинкту

(прочуття) почувань, які *на разі* бувають *підсвідомі*. Через це в новітньому націоналізмі є так багато ще стихійного та протирозумного. Це пережиток (атавізм) первісних почувань. Ми бачимо поворот (рецидиву) їх у сучасному войовничому всенаціоналізмі напр. у німецькому „гітлеризмі“, в італійському фашизмі, що лякають культурний світ своїм іноді майже варварським фанатизмом, терором, насильством і програмовим запереченням людяности.

Американський дослідник націй Ф. Боас, у своїй джерельній праці: „*Культура та раса*“ (1922) таким робом визначив головні шляхи народотворчого процесу:

„Почуття приналежности до орди розвивається в почуваннях єдности племені та до свідомости споріднення населення більшого обшару й врешті доходить до національної свідомости. Це, немов, межа в дотеперішньому розвитку поняття людської співприналежности“.

Також німецький учений М. Вебер підкреслює це як характерний факт для новітньої нації. Бо на його думку нація:

це „спільнота, заложена на почуваннях, рівнозначним відповідником якої буває держава. Тому нація нормальньо змагає до утворення своєї держави.“

В цьому власне виявляється *волевий* момент у житті нації, що є найактивнішим двигуном націогенези.

„Новітня нація, — по думці Ф. Тенієса — в її істоті характеризується до певної міри волевыми прямуюваннями, ядро яких полягає в тім, що відповідні почування поширюються по змозі серед якнайбільшого загалу людей“.

Найменша покищо роля в народотворчому процесі припала для *розуму*. В суспільних рухах та розвитку взагалі, його роля дуже обмежена. Обсяг його впливу скорше обіймає *спілку* (цебто статутарно організовані об'єднання), ніж спільноту, що є скупченням людей на підставі природних сил і потреб. Розуміється що булоб помил-

кою на підставі минулого та сучасного виключати розум узагалі з націогенези, як це робить напр. новітній усенаціоналізм. Навпаки, річева та безстороння критика чистого розуму саме в справах національного розвитку й взаємин, є конче потрібна та бажана. Лише ставши на певному ґрунті здорового розуму, можна успішно розв'язати незвичайно заплутані й складні національні питання нашої доби.

ІІ. ЕТНОПОЛІТИКА

(Засади національної політики)

Етнополітикою називається та частина національної науки, що кладе своїм завданням спеціально вивчення взаємин між нацією та державою. Її цікавить отже політичний бік національного питання. На ділі це теорія національної політики. Можна би її тому назвати *націополітикою*. Але я затримав тут прийняту вже в науці (особливо німецькій) назву *етнополітика*.

1. Завдання етнополітики.

Етнополітика є *теорією взаємин між нацією та державою*. Її цікавить питання нації виключно в політичному напрямі. Через це вона цікавиться всіма справами, які мають той або інший зв'язок з державним боком національного питання. Етнополітика цікавиться у першу чергу тим, як національні питання вирішувалися досі з державного боку? Як ішов історичний розвиток під цим оглядом? Які висновки на будуче можна робити з нього? Які поправки бажані та неминучі для того, щоб справа взаємин між нацією та державою була вирішена найбільш доцільно та в інтересах національно-визвольних прямих нашої доби?

З черги етнополітика вивчає питання політичного *самоозначення нації*, в дійсних обставинах сучасної політичної історії. Дальшим її завданням є *оцінка народів* і держав з погляду їх взаємин і політичного співжиття. Це приводить етнополітику до питання *національних меншостей*, з якими сучасна державна політика тяжко дає собі раду та які є головним джерелом політичного неспокою в післявоєнній добі не тільки в Європі, але й в інших частинах світу.

Етнополітика на підставі досвіду минулого та сучасного в ділянці національної політики різних держав, має збагнути вигляди й напрямні націодержавних взаємин у найближчій будуччині: передбачити й теоретично обґрунтувати імовірні можливі форми цього розвитку. Дуже пекуче питання *цілості*, як державної, так і національної, також належить до завдань етнополітики, хоч воно цікавить таксамо й націософію. Рівнож справу винародовлення (асиміляції) розглядають та вивчають обидві ці ділянки націології. Хоч досвід показує, що свідомі модерні нації асимілюються дуже тяжко навіть примусовим робом, проте, ми ще й сьогодні бачимо безліч різних заходів з боку держав примусово винародовити чужонаціональні меншости. (Німеччина, Італія, Московщина і т. д.)

Етнополітика має далі дослідити справу взаємин між нацією і *політичною партією*. Тепер це дуже актуальне питання, бо робляться, як ми чули, спроби зведення нації, зглядно її еліти, до одної тільки політичної партії (СРСР, Німеччина, Італія, Туреччина і т. д.) Спроба, річ ясна, *безнадійна*, бо, як ми чули в попередньому відділі цього нариса, нація це щось ширше від будь-якої політичної партії, що є тільки її частиною й тому, річ зрозуміла, не можна її вбирати в рамки якоїсь одної, хочаб і найбільшої та найвпливовішої партії, бо це

означалоб суспільну *кастрацію нації*. Політичні партії є природним вислідом суспільного та господарського розвитку, що витворює різні інтереси та потреби в лоні поодиноких груп населення. Звести ці різноманітні інтереси в нівець шляхом політичного *примусу*, це означалоб недоцільне загальмування живих змагань нації й малоб за наслідок небажані суспільні та господарські заколоти, які моглиби привести до тяжких політичних забурень і загальної хворости національного організму. Проти зайвого переполітизування нашої доби, а разом з тим й проти переборщеного її партійництва треба боротися, як проти аномалії узагалі, але заведення політичного монополю якоїсь одної тільки партії, це поганий й зовсім *недоцільний* лік проти цієї недуги.

Етнополітика ще зовсім *молода* наука. Вона має, як бачимо, силу першорядних та дуже тяжких завдань, зясування яких вимагатиме чимало часу. Наша бурхлива доба не дуже то надається для спокійних наукових дослідів саме в ділянці національної політики, де найбільше лютують людські пристрасти й де обмаль того *критичного* зрівноваження, без якого немислима наукова праця. Проте, не має підстав до чорних дум навіть у цій справі. Молода націольогія черпає свій досвід зі сучасних ненормальних відносин таксамо, як медицина свою науку будує на підставі недуг та пошестей.

Розмір цієї праці не дозволяє нам ознайомитися зі всіма питаннями з обсягу етнополітики. Тому обмежимося тут лише зясуванням найголовніших етнополітичних питань.

2. Нація і держава.

Стара доба й навіть середньовічна, не знали ще національного питання. Старовинні й середньовічні *февдальні* держави були *безнаціональні*. Також

Їх наступниця — *абсолютна держава*, не мала ще свого національного обличчя. Бо об'єднувала її головною *династією* пануючого роду, у той час нераз дуже інтернаціональна. Австрійські Габсбурги напр. були панамі не тільки у Відні та Будапешті, але один час також у Мадриді та Брюсселі, не кажучи вже про Прагу. Чеські й німецькі королі вважали себе цесарями і спадкоємцями святої римської імперії. Еспанські королі панували в Голландії та в сучасній Бельгії; польські в Чехах. Щойно за *капіталістичного* ладу наступило господарське об'єднання держав і їх націоналізація, про що тут була вже мова.

Особливо яскраво ці націотворчі прямування виявилися в середині 19. століття. Ще віденський конгрес (1815 р.) цілковито знехтував національну засаду. Для Меттерніха Італія напр. була тільки „географічним поняттям“. Він не добачав за ним жадного національного змісту. Проте, *Дж. Мадзічі* — великий італійський патріот — в 1831 р. закладає вже таємне товариство „*Молода Італія*“, що відіграло чільну роль у визвольній боротьбі італійського народу, а ідеологічно наклало своє тавро на всі тогочасні національні рухи.

Революції 19 ст. мали наявно *національний* характер. Грецька й польська революції 1830 р. політично були викликані літньою паризькою революцією, але метою їх було скинення чужого ярма та національне визволення цих двох народів. Європейська революція 1848 р. влучно названа „*весною народів*“, бо хоч вона вибухла в Парижі, як *соціально* революція, проте знайшла саме *національний* відгомін скрізь в Середній Європі, головном у Чехії та в Угорщині.

Доба 1848—1871 рр. це час перебудови політичної мапи Європи в дусі *національних* вимог тодішніх поневолених народів. Скрізь серед націо-

нально закріпощених народів продувало тоді революційне гасло *волі та об'єднання*. Борючись під тим прапором, *Італія* та *Німеччина* подужували свою споконвічну загумінковість і здобували свою державну самостійність. На цей час припадає політичне всамостійнення та об'єднання *балканських* народів (Греків, Болгарів, Румунів, Сербів). Це доба загального національного здвигу серед *австрійських* поневолених народів. В 1867 р. Австрія хотіла політичним компромісом між Віднем та Будапештом (це т. зв. австро-угорський *дуалізм*) на рахунок слов'янських народів забезпечитися перед революційним наступом цих народів та подужати їх національний спротив політичною перевагою Німців та Мадярів, до яких згодом треба було ще додати Польків.

Здавалося, що національна засада переможе незабаром в державному будівництві. Розпалилися поволі безнаціональні великодержави з ріжноманітним національним складом населення (Австро-Угорщина, Туреччина; почався національний визвольний рух у царській „тюрмі народів“), на їх руїнах повставав новітній тип *національної* держави. Швейцарський народознавець *Блюнчлі* склав навіть наукову формулу для цього:

„Кожна нація — казав він — є покликана і має право утворити свою державу. Як людство складається з певного числа народів, так і світ має бути поділеним на стількиж держав. Що нація, — то держава! Що держава, — то нація!“

Історична та політична практика незабаром показали, що цей етнополітичний ідеал не легкий до здійснення, бодай в існуючій історичній ситуації. Чистий тип національної держави, крім одної *Ісландії*, ніде ще не був здійснений. Попри нього залишився тип національно мішаної держави, т. зв. „*держави націй*“. Передовсім старий і дуже своєрідний у *Швейцарії*. А відтак дуже складний

у передвоєнній *Австро-Угорщині*, яка, вступивши на шлях конституціоналізму, почала шукати виходу зі свого лабіринту національних безнастанних суперечок. В 1830 р. на руїнах соборної нідерландської держави, що об'єднувала Голяндців та близьких до них мовно Флямандців, повсталася сучасна *Бельгія*, як спроба державного об'єднання двох різних етнічних елементів (Флямандців та Вальонів), котрих мала об'єднати спільна — „бельгійська душа“.

Учені сперечалися теоретично про те, куди прямує політичний розвиток Європи? Одні відстоювали „національні держави“, що, мовляв, найкраще відповідають ідеям демократії. Інші, рахуючись з політичною дійсністю, захищали „державу націй“. Особливо *К. Реннер*, що в здемократизованій Австро-Угорщині добачав майбутню наддунайську монархічну Швайцарію, як черговий та неминучий крок до прийдешнього типу „інтернаціональної“ або „світової держави“. Але життєва практика говорила: *Якщо, мовляв, нація не в стані витворити одної держави, тоді держава може й має виплекати зі свого різнонаціонального населення — одну націю*. На цей шлях стали передвоєнна Угорщина та Німеччина (Прусія). Перша думала змадяризувати, а друга згерманізувати національні меншости цих двох держав. Виявилось незабаром, що таке завдання в добі загального національного відродження перевищує сили держави. *Новочасної нації неможливо вже навіть примусово винародовити*, хіба, що її фізично винищитисяби.

Світова війна дуже розворушила політичний націоналізм. Колесо історії, немов, знову повернулося в бік національної засади, як державотворчої. Але висліди її саме під цим оглядом завели добрі сподівання. Версальський мир означає, щоправда, деякий поступ у порівнанні з віденським конгресом в 1815 року. Проте політична мапа нової Європи,

складена в 1919 році, саме з національного боку зкликає великі *застереження* й виправдану критику.

Реннер колись влучно сказав, що справа взаємин між нацією та державою це свого роду політична „квадратура кола“, цебто питання, яке наука марно намагається віддавна розв'язати. З наукового боку держава та нація це явища *різного* порядку. Звести першу до 100-відсоткової *етнографічної* підстави, річ дуже трудна, бодай при сучасних історичних обставинах. В житті держави співдіє кілька головних чинників: *м. і. географічний і господарський*. Етно-національні кордони в ході історії здебільшого розійшлися з державно-політичними. Сучасність виправляє ці помилки історії, але можливості цих поправок обмежені. *Об'єднана держава* це політичний *ідеал* нації.

У кожнім разі новітні національні рухи згідно з демократичною ідеологією, всюди жадають охорони національної меншости та забезпечення її права жити культурно об'єднаною з рештою своєї нації. Це право в світі недавнє і тому приходиться за нього ще змагатися.

3. Самоозначення народів.

Клич самоозначення народів набув великої популярности підчас світової війни, коли виявилось, що національні рухи та визвольні прямування недержавних народів стали силою, з якою мусять числитися держави. Дипломатія обох воюючих таборів урядово визнала право недержавних націй на самоозначення. Англійський міністр закордонних справ *Грей* весною 1915 р. проголосив, що:

„Союзники воюють за велику ідею, щоб європейські народи могли існувати власним життям та плекати свої питомі політичні форми, як і свій національний розвиток у повній свободі та без огляду на те, чи вони великі, чи малі“.

Французький міністр *Бріян* гадав, що „тривкий мир у світі буде можливий лише тоді, коли Франція й союзники знову виборять волю народів“. *Асквіт* (в осені 1915 р.) зазначив, що „Англія воюватиме доти доки, не буде забезпечена незалежність малих європейських народів“. Також дипломатія центральних держав і головно німецька, виступали з подібними заявами. Мовляв, „Німеччина бореться... за визволення всіх народів, особливо ж малих та слабих держав...“. *Т. Г. Масарик* у своєму льондонському викладі (1916) і в книжці „*Нова Європа*“ (1919) науково обґрунтував національно-визвольну програму держав антанті. Президент Злучених Американських Держав *В. Вілсон*, сформував її (у 1917 р.) у своїх славетних 14 точках, що стали національним „вірую“ та надією поневолених народів і навіть рас цілого світу.

Така була *теорія* засади самоозначення народів підчас світової війни. На жаль, її *практика* виглядала зовсім інакше. Бо кожен з воюючих таборів використовував це гасло для *розкладу* тільки *ворожих* держав, але не поширював його на *своїх* поневолених народів. Мирова конференція також більше дбала про забезпечення перемоги держав антанті, ніж про здійснення самоозначення поневолених народів. Вілсон, як практичний політик, не зміг відстояти своїх 14 точок, хоч старався це робити. *Клемансо* безоглядно та егоїстично проводив політичну гегемонію Франції в Європі. Англія більше цікавилася позаєвропейськими справами (колоніями і мандатами), ніж долею малих та поневолених народів.

Не має тому нічого дивного, що версальський мир знехтував неодну національну справу, а передовсім українське питання, й залишив таким чином забагато горючого матеріялу для післявоєн-

ного *замішання*, яке, неначе іржа, розідає політичний кістяк нової Європи.

4. Питання національних меншостей.

Цього питання не знала *передвоєнна* Європа. Во національна справа в лоні кожної держави перед 1914 роком мала виключно *внутрішній* характер і її виключалося з обсягу міжнародного права. Аж коли візьметься під увагу тодішне розуміння засади державної зверхности, яка була тоді абсолютистична, тоді прийдеться до висновку, що й не могло бути в тій справі інакше. Проф. Ф. Вейр автор книжки „Сучасна боротьба за міжнародне право“ (1918), слушно каже, що „самоозначення народів... є найбільшим та непримирним ворогом стародавньої державної зверхности. З перемогою одної з цих засад, неминуче падає друга...“.

Широка пропаганда гасла самоозначення народів підчас світової війни дуже захитала засаду державної суверенности в *абсолютистичному* його розумінні, обов'язуючим у передвоєнним міжнародним праві. Повстання „Союзу Народів“ є ствердженням нового її розуміння. Сучасні держави не є абсолютно незалежними, але *співнезалежними*. Лише завдяки цьому можлива міжнародня контролль та захист національних меншостей, покищо, правда, більш на словах, ніж фактична. У новій Європі залишилося за багато староевропейської політичної психології, що гальмує державний розвиток на нових засадах і навіть намагається повернути став річей зперед війни, поборюючи „Лігу Націй“, відстоюючи старе розуміння державного суверенітету, безоглядно винародовлюючи національні меншости всупереч міжнароднім договорам про їх охорону.

Назагал договір про міжнародній захист меншостей є одним з найбільш компромісових актів мирової конференції, бо не має властиво тої *сили*,

яка моглаб *примусити* держави до переведення його в життя. Союз Народів, що є найвищою інстанцією в цих справах, з одного боку не має *виконавчої* сили для контролі охорони нац. меншостей, а з другого, на практиці, досі унікав енергічніших заходів проти держав, які наявно порушували свої зобовязання щодо своїх меншостей.

Проте, в порівнанні з передвоєнним станом річей, цей хочаби покищо *формальний* тільки захист нац. меншостей, це безсумнівний крок вперед у напрямі унормування націо-державних взаємин, та вихідна точка для дальшого його розвитку. Бажаною і неминучою є однак *генералізація* цього пакту, тобто поширення його на *всі* держави без виключення. Бож досі він властиво зобовязував з одного боку переможені держави й то навіть не всі (напр. Німеччину, а потім новоутворені держави, що повстали після світової війни. Не обов'язує він — Франція, Англія, Італія, Іспанія, хоч усі ці держави мають національні меншости й або їх не визнають (Франція, Англія, Іспанія), або примусово винародовлюють (Італія). Коли в 1933 році ССРСР увійшов у Союз Народів, на нього не був поширений цей пакт про охорону нац. меншостей, хоч саме в цій державній спілці неросійські народи, а особливо український, є безпросвітньо закріпощені.

Виникає природний запит, чому французьким *Бретонцям* не вільно мати свого шкільництва з рідною мовою навчання? Або чому перед революцією 1931 р. Іспанія могла замочувати перед світом істнування *катальонського* та *баскійського* питання? Чому тепер ген. Франко, війська якого окупували Баскію, смів скасувати автономію цього найстаршого європейського народу? Чому гітлеризм оце саме зовсім винищує найменший словянський нарід — *лужицьких Сербів*, які продовж майже тисячі років витримали наступ германізації?

Чому Італія безкарно може душити — *Хорватів, Словінців, Німців*, яких масово посилала в першу чергу на фронт підчас абісінської війни, щоб таким чином зменшити число своїх нац. меншостей? Ось чому неминуча генералізація пакту про охорону національних меншостей, цебто поширення його на всі держави, як цього слушно вимагав недавно англійський відомий політик — *Р. Сесіль!*

Також *Союз Народів* мусить виявити щодо захисту нац. меншостей більше енергії ніж досі, коли він ставився до цієї справи дуже формально та бюрократично. Німецький дослідник положення нац. меншостей — *Г. Трудгард* у своїй праці — „Союз Народів та петиції меншостей“ (1931) ствердив, що за час — 1920—1921 рр. — 19 нац. меншостей з 13 держав подали до Ліги Націй — 525 петицій (з них українських було — 63), котрі торкалися 338 справ. З них з формальних причин відразу і без розгляду відкинули — 24 скарги, а з решти 314 на розгляд відповідних органів Союзу Народів прийнято — 50 справ, заскаржених у 147 петиціях. Фактично полагоджено всього — 10 справ.

Звичайно, такий результат міжнародньої опіки нац. меншостей є мало вдовольняючим.

Правда, нац. меншостям закидається, що вони зловживають своїм правом петицій до Ліги Націй та що вони стремлять до визволення, цебто до розбиття держави. Доводиться ствердити, що ці закиди в деяких випадках виправдані (напр. деякі крутіства мадяронів на Словаччині та на Підкарпатті), але ці, зрештою досить виїмкові факти, не звільняють ще Союзу Народів від обов'язку якнайуважніше ставитися до скарг нац. меншостей, бо, коли їм можна іноді закинути нельояльність щодо держави, то мабуть є значно більше прикладів свідомої нельояльності держав до їх меншостей. Держава, що вимагає льяояльності від своїх меншостей,

мусить у першу чергу лояльно дотримувати своїх зобов'язань щодо них.

Організовані європейські національні меншості, які щороку відбувають свої конгреси переважно в Женеві, відкинули озброєний ревізіонізм (стремління до зміни) і, рахуючись з існуючими державними кордонами, хочуть мирним шляхом обопільного порозуміння полагодити свої спори з державою. Натомість, держави, за малим винятком, нехтують свої зобов'язання щодо меншостей та намагаються різними засобами їх винародовити. Завдяки цьому нац. меншості є джерелом безнастанного політичного неспокою та напруження.

Розуміється, що охорона національних меншин можлива взагалі тільки тоді, коли буде існувати *справжній Союз Народів*. Той, що його утворено в 1919 році, це тільки перша *невдачна* спроба, котру й так побороють ті уряди, які не хотілиб, щоб була якабудь міжнародня контроля. Однак по цій першій спробі мусить прийти поліпшений Союз Народів, у яким булиб рівноправні всі нації. Це станеться не скоро, але політичний розвиток туди неминучо прямує.

5. Творення національних меншостей.

Прихильники післявоєнного стану річей потішаються тим, що, мовляв, після 1918 р. нац. меншостей є менше ніж було перед 1914 роком.

Польський учений — С. І. Папроцькі обчислив, що перед світовою війною було в Європі кругло — 86 міл. (23%) нац. меншостей, а після війни залишилося їх усього — 36 міл. (7 9%), Правда, немає згоди що до статистики цієї справи між дослідниками. Англійський знавець цього питання — У. Дікінсон обраховує число європейських меншостей на -- 30 мільонів. Чеський дослідник — Я. Ауерган збільшує це число до 60 міл. (15%). Звіт конгресів

європейських нац. меншостей стверджує, що існує 40 мільйонів меншостей, зорганізованих політично в цьому об'єднанні.

Будьщобудь, — 30 або 40, чи навіть 60 мільйонів меншостей, це все ще багато. Зрештою, суть справи не вичерпується ще лише *статистичним* її ствердженням, в кожному окремому випадку треба ці статистичні дані з'ясувати зі *соціологічного* становища, щоб належно зрозуміти політичне їх значіння. Нераз статистично маленький відсоток (2.5% або навіть 1.5%), національно має чимале значіння, бо за ним може критися цілий хоч і невеликий нарід. (Так напр. у Франції, Іспанії або Німеччині недержавні народи, як — Бретонці, Баски, Лужицькі Серби). Як тут була вже мова, немає жадних підстав для відмовлення й цим малим народам права на самоозначення.

Треба отже перевести окрему оцінку національних меншостей. Можна розрізнити *три* головні типи нац. меншостей: 1) цілий нарід перебуває у межах одної держави (Бретонці у Франції, Лужицькі Серби в Німеччині, Кімри в Англії). 2) поневолений нарід є поділений між двома або кількома державами (Катальонці між Францією та Іспанією, таксамо — Баски; Курди між Туреччиною, Персією та Іраком). 3) нац. меншість є частиною народу, що має свою державу закордоном (Поляки, Німці, Мадяри і т. д.). *Українці* належалиб до цього останнього типу, колиб Радянська Україна справді була самостійною державою, а не колонією Совітського Союзу. Зрештою Українці і Німці (до прилучення Австрії і Судетів) є прикладом політично найбільш пошматованих народів з дуже великим числом нац. меншостей.

Положення нац. меншостей кожного із згаданих типів є неоднакове: краще воно в тих народів, що мають закордоном свою державу, яка вже по-

дбає про своїх земляків у чужих державах. Гірше живеться тим, що не мають власної держави. Звичайно, положення напр. *німецької* меншости у Чехословаччині, всупереч усім наріканням та протичеській пропаганді гітлеризму, були назагал добре під кожним оглядом. В останніх часах, як відомо, питання чеських Німців відпало й вони об'єднались з Німеччиною, разом 3½ мільона населення. Натомість, положення Лужицьких Сербів у Німеччині є майже безнадійне. Взагалі ж фактичне положення нац. меншостей у великій мірі залежить від їх господарської сили, суспільного розвитку, культурного рівня, національної свідомости та політичного об'єднання. Так напр. становище Каталонців і Басків в Іспанії було краще ніж у Франції; Українців в Австрії, ніж у царській Росії. З другого боку з Українцями царизм мусів більше числитися ніж напр. з Білорусами. Цікаво під цим оглядом порівняти Українців та Німців у Чехословаччині, як вони були при Чехії. Формально Підкарпаття мало міжнародньо забезпечену територіяльну автономію, але цілих 20 років мусіло боротися за визнання своєї рідної мови, як краєвої, проти змагань москвофілів накиннути йому російську мову. А поруч з тим офіційно не була визнана навіть національна назва його питомого населення, тобто — Українці. Бо чеська конституція, ідучи за Сен-Жерменською умовою, послуговувалася назвами: Русини або малороси. Натомість Німці в Чехословаччині, хоч не мали формально автономії, — фактично були *співдержавною* нацією: німецька мова була мовою внутрішнього урядування у німецьких районах; Німці мали все своє шкільництво до університету та двох політехнік включно; трьох міністрів у владі; своїх представників у всіх урядах до дипломатичної служби включно. Звичайно, цей факт пояснюється тим, що німецька меншість у ЧСР була дуже впливова і сильна під кож-

ним оглядом: економічно, соціально, культурно та політично. Також та обставина, що закордоном існувала велика німецька держава, та що Чехословаччина з трьох боків була оточена німецьким елементом, грало в цьому чималю ролю.

Треба мати на увазі, що практично справу нацменшостей неможливо вирішити на підставі якоїсь одної мірки. Навпаки, полагодження різних конкретних питань меншостей в окремих державах вимагає деякого степенування, яке узгляднялоби різні шаблі національного розвитку кожної з цих меншостей. На самих словах цю справу буцімто добре розв'язало *совітська* етнополітика. Її адміністративна схема гнучка та передбачає різні можливі комбінації націодержавних взаємин від федеративної самостійності, через політичну автономію, територіальну автономію, культурну самоуправу до найнижчих шаблів первісної етиогенези азійських тубольців, яким теж забезпечується плекання їх племінної відрубності та своєрідності. Але, нажаль, так гарно виглядає тільки *теорія* совітської етнополітики. На *практиці* більшовики зовсім не приримувались цих засад так, що звели у нівець національну політику й видали цілковито свої національні меншини на поталу сваволі комуністичної бюрократії та великомосковській політиці. Мало де недержавні народи фактично є так поневолені й закріпощені, як саме в СРСР.

Натомісць *англійська* політична практика рахується виключно з потребами дійсності й де далі знаходить все кращий шлях до полагодження дуже складних етнополітичних питань великої Бритійської імперії. Треба зазначити, що ця практика силу держави не добачує в знищенні всіх своєрідностей національного й краевого життя. Навпаки, та англійська система побудована на перший погляд, немоз на противорічній засаді, що шлях до об'єднання чис-

ленних кольоній та провінції з Лондоном веде через попереднє визнання їх політичної самостійності або як найширшої самоуправи; словом, через сепаратизм до державної добровільної злуки: на ділі „home rule“ (самоуправу) для всіх складових частин Бритійської державної спілки. Таким способом розв'язано дуже дразливе ірландське питання; полагано незвичайно важну єгипетську справу; вирішують оце ще важнішу індуську справу; роблять спроби замирення національних суперечок у Палестині.

Від цієї нової етнополітики далекі ще європейські держави навіть післявоєнного походження. Вони все ще непохитно вірять у політичний забобон, що немає кращого засобу втримання державної суцільності як *механічна єдність*, побудована на *примусовому адміністративному централізмі*. Щобто притяганні національних меншин до примусового послууху владі у центральній столиці. Згідно з цим політичним ідеалом, вони визнають лише один спосіб поладження національного питання: добровільну або примусову *асиміляцію*, приспособлення нац. меншостей. Проте більш ніж 150 років триваючий досвід післяреволюційної Франції показує, що протинаціональний централізм навіть на послугах світової культури та мови, банкрутує перед сучасним національним рухом (відродження Бретонців, французьких Флямандців, справа ельзаська, де є сильна автономістична течія, з якою Париж не годен собі дати ради)! Також брутална, передвоєнна, винародовлююча політика в Пруссії, Угорщині, Росії, Туреччині не в силі були зломити спротиву молодих національних рухів серед поневолеваних народів цих держав.

Правда, ми є свідками у країнах диктатури ще бруталніших заходів проти поневолеваних народів. Тепер не цураються навіть фізичного винищення

ня нац. меншостей: В Італії, ССРСР. (масове пляноне виголоджування українського народу у 1933 році). Є підстави припускати, що закатовані народи витримають навіть ці варварські замаху на своє існування та переживуть сучасні божевільні диктатури.

Оригінальним способом хоче розв'язати справу нац. меншостей *Нова Туреччина*. Вона, правда, після війни зведена була вже майже до етнографічних кордонів турецького народу; але на краях та в кількох островах у середині держави залишилося ще кілька нац. меншостей (грецька, болгарська, румунська, курдська), що мають своїх побратимів закордоном. З другого боку також турецькі невеличкі меншости існували в цих сусідніх державах. Кемаль Ататюрк запропонував сусідам *обмінятися* цими меншостями й таким чином спекатися цієї прикрої справи, однакovo неприємної для обох сторін. Це була дуже болюча політична операція, на якій, зрештою, ще найкраще вийшла Туреччина, саме тому, що в себе вона мала більше чужих меншостей, ніж своїх закордоном. Неполагодженою й болючою для неї лишається ще курдська справа й то тим більше, що Курди є дуже революційним елементом, живуть у малоприступних горах і мають своїх побратимів в Іраку, де вони користуються національною автономією. Кемаль Ататюрк старався військовою силою вирішити курдську справу, але досі успіху в цьому не має. Очевидно, що згадані турецькі методи не можна булоб застосувати в Європі, хоч диктаторські уряди радо спекалисяби своїх нац. меншостей кожним способом і за кожну ціну.

В справах національних меншостей рішальним чинником, звичайно, є *держжава*. Від неї головне залежить етнополітична практика. Сучасна культурна держава краще дає собі раду (Фінляндія, Чехо-

словаччина, Естонія, Латвія), ніж новофевдальні диктаторські (Німеччина, Італія, Угорщина, Югославія і т. д.). Не слід забувати зрештою, засади, яку *Т. Г. Масарик* висловив у „Новій Європі“: —

„Поневолений нарід — каже він там — навіть у найкультурнішій державі всетаки буває політично пригнобленим, а економічно і суспільно використовуваним“.

Звідциль такий етнополітичний висновок батька чехословацької самостійности: „*Кожен свідомий нарід змагає до власної держави*“.

Завданням етнополітики є саме теоретичне обґрунтування такої нової політичної системи (я її називаю *націократія*), де чужі меншости булиб зведені до найменшої кількості, а натомісьць, щоб усім народам забезпечено здійснення політичної, тобто — *державної всенаціональної самостійности*. Проте не треба забувати, що це справа не тільки державних кордонів, але й політичної психології. Там, де немає попереду *національної соборности* тобто національної одностайности, здійснення *всенаціональної державности* викликає багато труднощів. Пригадаймо собі ускладнення в новій польській державі на ґрунті суперечок між Варшавою, Краковом та Познанням. Такі самі непорозуміння й боротьба були на початку в Румунії, де Букарешт не міг дати собі ради з Трансильванською та Молдавською заґумінковістю. Не треба пригадувати, які в недавній українській історії були спори між так званими наддніпрянцями та наддністрянцями.

Є ще одне дуже важне питання: а саме — справа визвольної та національної *тактики*. Історичний досвід показує, що досі *війна та революція* (зглядно повстання) були типовими засобами визвольної боротьби. Проте, роблять спроби винайдення інших шляхів до полагодження національної справи. Думають розв'язувати національні конфлікти шляхом *дипломатичним*, цебто за обопільним поро-

зумінням. Але до цієї пори в новітній історії мало маємо прикладів такого полагодження справи. Навіть у справі судетських Німців рішала не так дипломатія, як загроза війни. Всежтаки засада самовизначення народів головно від світової війни довела, що воєнний шлях полагодження політичних спорів є загрозою культури та існування народів. Тому післявоєнна дипломатія шукає, нажаль досі без великого практичного успіху, мирних засобів до вирішення політичних спорів. Так повстали численні „договори про ненапад“, відомий „договір Келльога“ проти війни, як засобу полагодження міжнародних спорів, спроба „женевського протоколу“, льокарненський договір, а взагалі заходи щодо збірної охорони мира.. Живим виявом усіх цих миролюбних справ слід уважати заснування *Союзу Народів*, що мав бути наддержавним суддею у міжнародних спорах. Але на жаль не встоявся.

А це тому, що проти цих заходів збудування нового міжнародного права на засадах обовязкового мирового суду, що послідовно жадавби відзброєння світу, спільним фронтом виступила міжнародня реакція, яка негодна собі уявити політики без війн, революцій, мілітаризму, утиску та поневолення. Речником цих реакційних змагань є сучасні *диктатури*. Для них світовий мир є оманною, а війна — неминучою konieczністю. (*Б. Мусоліні*).

Мабуть ніколи досі ця справа не стояла гостріше, ніж саме тепер, коли над Європою висить примара нової світової війни, коли в Іспанії два роки лютувала кровава горожанська війна — коли на Далекому Сході спалахнув новий пожеар японсько-китайської війни, а в Європі демократичні держави уступаються перед диктаторськими.

Проте булоби помилкою думати, що заходи в напрямі нової міжнародної політики, відкидаючи, зглядно обмежуючої війну, як тактичний засіб,

є зовсім безнадійні. Є зрозуміло, що з цього приводу спалахнула тепер така люта боротьба між прихильниками й ворогами війни. Це свідчить про миттєву живучість справи війни й насильства, як засобів політичної тактики. Коли її прихильників на розум не можна переконати в тому, що вони боронять і стоять на позиціях *Історичного вчора*, то може величезний поступ *мілітарної техніки* переконає їх згодом у тому, що майбутня війна це був би крах Європи та людства, що в такій війні не буде *переможців*, бо вона фізично, коли не знищить, так здесятькує всіх, а економічно зруйнує весь світ на десятки років. Так з неминучою логікою сама війна ставить на чергу справу нового міжнародного права та вимагає перегляду визвольної тактики. Поневолені народи мусять за цим всім слідкувати, аджеж нове міжнародне право скріплює засадничо ідеологічні підстави їх визвольної боротьби, натомість диктатура, мілітаризм, політичне насильство, завжди й скрізь були спрямовані проти змагань недержавних народів за самостійність.

Не слід забувати про факти, саме з новітньої доби, які свідчать про можливість поладження національних спорів шляхом обопільного порозуміння. Серед них найцікавішим є відокремлення *Норвегії* від Швеції, як самостійної держави в 1905 році. За рік так само на підставі обопільного попереднього порозуміння *Ісландія* відійде від Данії, о скільки ісландський плебісцит в 1940 р. висловиться за повною самостійністю цієї країни.

Новітня історія знає також приклади, коли два народи після іноді дуже довгої революційної боротьби нарешті, втомлені та вичерпані, порозумілися щодо свого добровільного політичного розводу. Так *Ірландія* в 1921 р. після парусотрічної, незвичайно кровавої боротьби проти Англії договорилася з Лондоном, де теж переконалися щодо недоцільности

та безнадійности цієї безнастанної війни. Так повстала вільна ірландська держава. Цікаво, що переговори про це з боку Ірландії вів відомий національний революціонер, — *Де-Валера*, який був дуже небезпечним терористом, засудженим англійським судом на смерть. Подібним робом вирішено неменш гострий *англьо-египетський* спір. Подібно вирішується доля *Індії* де — відомий індуський провідник — *Магатма Ганді*, що засадничо відкидав насильство й особливо терор, як засіб політичної боротьби, вживав проти англійського панування в Індії т. зв. „пасивного опору”. Цебто наказував не слухати англійської влади. Ця тактика легальними засобами загального бойкоту англійських урядів та установ, а передовсім господарським бойкотом англійських товарів в Індії, примусила Льондон до визнання за Індією прав т. зв. „домініяльної країни”, цебто політично майже незалежної держави з відповідними правами, забезпеченими конституцією 1935 року.

Це кілька типових прикладів новітнього розв'язання національних спорів шляхом порозуміння. Звичайно, теоретична етнополітика мусить звернути на них особливу увагу, щоб з цих фактів, покищо дуже виїмкових, зробити відповідні висновки для практичної національної політики.

III. Націософія.

Значіння нації, як історичного чинника в новітній добі, вимагає також вивчення її з *філософського* боку. Треба сказати, що дотепер це найбільш занедбана частина націології.

Націософія, як я називаю цей відділ науки про націю, має бути щойно заснована. Обсяг її завдань чималий. Передовсім вона має вивчити всі питання про націю та обґрунтувати теоретично

ідеологію національних рухів. Вона має з'ясувати взаємини між нацією та людством; визначити культурне призначення нації; її історичні вигляди та імовірний розвиток. Крім цього націософія має вивчити взаємини між білою расою та кольоровим людством. До числа її завдань належить також дослід національної вдачі (психологія) окремих народів і на підставі цих студій скласти оцінку націй. Звичайно, що й психологія народів та національна етика, є річі, якими мусить займатися націософія. А врешті й національна *патологія* (такі недуги як шовінізм, *ксенофобія*, цебто хороблива й перечулена ворожнеча до чужинців, загорілий фанатизм, расівське маніяцтво, примусова асиміляція, безпідставний національний утиск і тд.) — всі ці сьогодні дуже актуальні справи належать таксамо до націософії. З'ясувати їх теоретично, а відтак знайти практичні ліки проти цих націоналістичних недуг, від яких загигає сучасна Європа та які ступнево захоплюють весь світ, це мабуть найтяжчі завдання, що має до розв'язання молода націософія.

Трицять років тому, *Т. Г. Масарик*, що був каменярем науки про націю, визначив уперше також програму та завдання націософії. Французький відомий учений *Г. Ле-Бон* промощував шлях до народознавчої психології. Інші вчені, як *В. Вундт*, *С. Мадаріяга*, *Е. Халупний* і тд. — дали перші теоретичні спроби в ділянці націософії. З українського боку каменярем цієї нової наукової галузі були *М. Драгоманів* та *О. Потебня*. Але назагал, усі дотеперішні досягнення на полі націософії, це щойно перші цеглини під її будинок. На дальших сторінках читач знайде тільки дуже короткий та загальний огляд найголовніших питань з обсягу націософії.

1. Націоналізм та всенаціоналізм.

Навіть неспеціалістові в теорії нації кидається у вічі суттєва різниця між націоналізмом 19. та 20. століття. Зокрема після світової війни сучасний націоналізм ідеологічно зовсім переорієнтувався, хоча все ще залишає за собою стару назву. Для уникнення зайвої плутанини доцільніше, на мою думку, назвати післявоєнний націоналізм — *ново-націоналізмом* або навіть — *всенаціоналізмом*. (Так це робиться звичайно в науці: коли напр. теорія Дарвіна дуже змінилася від первісного її вигляду, її назвали — новодарвінізмом).

Націоналізм минулого століття народився під впливом гуманітарної філософії *Гердера*, цього духового батька новочасного національного відродження. *Він був дитиною новітньої демократії* та засвоїв ідеологічні засади великої французької революції: *свобода, рівність, братерство*. Цей націоналізм непохитно стояв на позиціях міжнароднього єднання, а мріяв про *визволення всіх народів*. Він визнавав і рахувався з *етичними* нормами в громадському та політичному житті. *„Чиста справа — навчав М. Драгоманів — потребує чистих рук“*. Початковий націоналізм характеризує творчий дух. Чужа була йому руйнівницька філософія сучасного всенаціоналізму. На ідеологію націоналізму 19 століття великий вплив мала високолюдяна та етична філософія *„Дж. Мадзінія, батька „Молодої Італії“ та „Молодої Європи“*. Цей націоналізм був *революційно-демократичним*, гуманітарно-пеступовим, а водночас непримиримим ворогом політичної реакції та диктатури. Кожне відхилення від цього роду націоналізму п'янувалося й рішучо поборювалося, як шовіністичне збочення.

Цілком протилежним під усіма оглядами є післявоєнний *ново* або *всенаціоналізм*, дарма, що

виступає під старою фірмою. Цей сучасний новонаціоналізм є програмою: *протидемократичний*, *протигуманітарний*, *протисуспільний* та *безморальний*. Він свідомо заперечує свою ідеологічну спадщину питомого націоналізму та висміює його філософію, як вияв недолужности й кволоости. Цей всенаціоналізм прославляє *наси́льство*, терор та війну, як найкращі та властиво єдині засоби національної політики. *Шпенглер*, автор голосної праці — „*Занепад Європи*“, в пізнішій своїй книжці „*Роки рішення*“, яка розійшлася в півмільйонному накладі й поширена була головню серед німецької молоді, ставить *хижака* за зразок людині та прославляє варварство, як життєву філософію сильної раси.

Німецький *гітлеризм* (нацизм) та італійський *фашизм* (Б. Мусоліні) є зразковими прикладами націософії сучасного всенаціоналізму. На українському ґрунті його ідеологом є *др. Д. Донцов*, праця його — „*Націоналізм*“ може уважатися спробою націософічного обґрунтування цієї нової націоналістичної віри. Психологічно не дивна фанатична „драгоманофобія“ сучасного українського новонаціоналізму: аджеж автор „*Чудацьких думок*“ і „*Листів на Наддніпрянську Україну*“ був найяскравішим представником та ідеологом націоналізму 19 століття.

Теперішній всенаціоналізм є одним із супровідних явищ післявоєнної реакції та кризи. Його захланність, фанатизм, тероризм, безморалізм і т. д. це скорше область політичної *патології* (науки про недуги), ніж націософії. Проте, його наявно руйніницькі вияви збивають багатьох дослідників сучасности, які плутають цей всенаціоналізм з націоналізмом і через це рішучо відкидають національну засаду, як творчий чинник у державному житті. Вони тому висловлюються проти перебудови

Європи в дусі вимог національно-визвольних домагань поневолених народів. Так нпр. славетний англійський письменник *Г. Г. Велс*, автор популярного „*Нарису світової історії*“, перекладеної на багато мов, відкидає у цій праці без застережень національний принцип, як абсолютно руйнуючий. Ось, як він висловлюється з цього приводу: „Світ панівних народів — це рівнозначно із світом безнастанного руйництва. Це світ держав вічно воюючих або тих, що готуються до війни. Може ще більш різко пише про це англійський філософ — *Б. Рашел*, на думку якого, сучасний всенационалізм це „найстрашніша небезпека“, що загрожує теперішній цивілізації. Ця загроза страшніша ніж пошесть, вогонь та голод“.

Світ і людство стоять перед запитом: націоналізм чи всенационалізм? На цей запит дає відповідь проф. *П. Мілюков* у своїй недавній праці про національне читання.

„Чи є припадкове — питає він, — що наукові висновки згоджуються не з націоналістичним, але з демократичним рішенням національної справи? Ні! відповідає він — це не випадок; бо національність у своїй істоті — демократична, це дух, що проходить серед мас. Наскільки ми розуміємо її як живу, а не мертву засаду, національність є творчим елементом. Вона не лише заховує старі вартости, але творить усе нові. Як усе живе, національність підлягає законам розвитку та удосконалення“.

Сучасний всенационалізм це короткотривале суспільнохоробливе явище на тлі морального змичавіння та культурного занепаду людства, а в першу чергу Європи, спричинених світовою війною; післявоєнною революцією (головно *більшевизмом*) та реакцією (*фашизмом і гітлеризмом*).

2) Нація та людство.

Одним з найголовніших питань націософії є справа взаємин між нацією та людством. З одного

боку є безсумнівний факт загального національного відродження, яке переживає від середини 19. ст. Європа, а за нею цілий світ. Можна тому навіть говорити про свого роду *націоцентризм* дебто: нація є осередком, довкруги якого скупчуються усі діла і вчинки сучасної доби історії. Проте з другого боку нерозривно доводиться чути зауваження, що мовляв, увесь цей розцвіт національно-визвольних змагань у новітній добі є тільки історичною одноднівкою, бо людство національних, згідно понаднаціональних об'єднань, у роді єднання рас, чи цілих частин світа як напр. — Пан-Європа, Пан-Азія, Пан-Африка, Пан-Америка, Евразія, і т. д.) не знає. В наслідок цього народи, які не здобули досі своєї державної самостійності, засуджені вже історією на поталу, бо вони, мовляв, нездатні до політичного будівництва, а культурно - меншеартні. Тому їх винародовлення (асиміляція) є природним і неминучим супроводом сучасного технічного поступу, що сприяє тільки великим територіяльним об'єднанням та великодержавним націям.

Треба зупинитися тут над цим питанням та бодай загально його зясувати. Чи дійсно положення недержавних народів є так безнадійне й чи новочасне національне відродження, що захопило тепер народи цілого світу, це тільки *хвилеве* покращання стану хорого пацієнта, перебуваючого вже в смертельній агонії? Чи примусова або непримусова асиміляція є неминучим лихом, що виключає для них можливість повного національного самоозначення?

Наука, очевидно, не може з певністю передбачити того, що станеться у суспільних справах за пару соток років. Але, вивчаючи минуле та порівнюючи його зі сучасним, вона має змогу робити деякі припущення щодо *напрямку* історичного розвитку в недалекому майбутньому. Науково отже

можна говорити про ті або інші вигляди сучасних національних прямувань. Я називаю нашу добу — *націоцентричною*, щоб таким чином підкреслити історичне покликання нації під цей час. В цьому змислі говорю я про *націократію*, як про найближчу добу в історії людства, а передовсім — Європи. Через це необхідним є зясування взаємин між нацією та людством, щоб зрозуміти історичні напрямні нашої доби.

Здебільшого, нація та людство вважається як щось суттєво протилежне, де одне виключає друге. Звідциль висновок, що повнісний розвиток засади людства самочинно майже приводить до безнаціональних форм обєднання (т. зв. анаціональна інтеграція) на полі культури й політики. Інакше кажучи, що цей розвиток водночас означає ступневий, але неминучий занепад національного ріжничкування людства в недалекій майбутності. На цьому становищі сходяться як метафізичний (понадприродний) космополітизм (вселюдяність), так і первісний інтернаціоналізм, що відкидають або *нехтують* націю в ролі історичного чинника, вага якого, проте, наявно зростає у новітній добі.

В дійсності однак немає між нацією та людством суттєвої суперечности так само, як нема протиріччя між поодинокими одиницями та суспільством. Людське суспільство існує через поодиноких людей й без них або поза ними воно немислиме. *Нація в природно та реальною організаційною формою людства*. Це вже чуттєво передбачав духовий батько націоналізму — Гердер (пор. його *„Idee der Philosophie der Menschheit“*), що можна уважати мабуть першою спробою новітньої націософії.

Соціальна інтеграція (обєднання), диференціяція (зріжничкування) це два рухи, що проходять *рівнобіжно* в людському розвитку! Вони доповнюють один одного, а зовсім не виключаються.

„Людство — каже Масарик — не є чимсь понад національним, воно уявляє зі себе організацію поодиноких націй... Між націоналізмом та інтернаціоналізмом немає жадної суперечности, але, навпаки, існує згода. Національна засада діє водночас з інтернаціональною засадою (міждержавністю). Залежно від того, як європейські нації відособовуються, вони прямують до господарського та комунікаційного об'єднання та наближуються одна до другої, передовсім у діяльній технічній культурі. Це відособовлення та водночас зосередження проявляються так само в духовому обміні ідей і культур (знання чужих мов, переклади). Європа й навіть людство об'єднуються“.

Не має отже підстав дивитися на людство й націю, як на протилежні та суперечні поняття, що одне виключає друге. Цікаво, що й націософія „Молодої Європи“ зперед сто років трималася такого самого погляду на цю справу. В маніфесті напр. „Молодої Італії“, про яку тут згадувалось, кажесться між іншим:

„Людство це союз народів з метою мирно й любовно виконувати своє завдання на землі. Але, хто є поневолений, той має, звичайно природне право на революційний спротив. Жадна батьківщина не сміє перебувати в неволі; тиранию треба ненавидіти та поборювати мечем і кров'ю“.

Консолідація людства через об'єднання націй, проте не є зовсім рівнозначною з будь-яким національним чи культурним винищенням, як це припускають деякі дослідники. Цією справою між іншим цікавився К. Кавтський, — у своїй розвідці „Визволення народів“.

На думку цього автора, боротьба проти асиміляції недержавних народів, де далі є все більш безнадійна річ. Бо асиміляція — гадає він — є природним наслідком культурного поступу. Кавтський твердить, що сучасний економічний та технічний розвиток веде до винародовлення. Капіталізм зумовлює все зростаючу інтернаціоналізацію культури, а водночас і робить її дуже одноманітною. Такий, мовляв, закон розвитку, що поступ зничтожує на-

віть природу. „Не прилучення мас до національних культур, але до європейської, яка де далі, все більше стає світовою”.

Націософія цього ученого марксівської школи в тім випадку є зовсім помилковою, як щодо тверджень, так і висновків. Кавтський соціальну одноманітність передбачає на підставі спостережень у природі. Але природа та суспільство це різні річі. Закони суспільного та природного розвитку неоднакові. Спроби розв'язувати суспільні питання біологічними методами, які роблено в минулому столітті, не виправдали себе й навпаки, внесли багато зайвої плутанини до громадознавства. К. Кавтський у своїх наведених міркуваннях замінює форму та зміст культури. Європейська або світова культура неможливі без нації, бо нація, як ми чули, є головним джерелом і творцем культурних вартостей. В світлі власної культури істотно виявляється особовість нації, її обличчя. Все, що істотно *національне* в культурі того або іншого народу, стає надбанням *світової* культури, збагачує та відновлює і оживлює її. Світова або європейська культура є творчою сумою національних культур. Це, немов культурна веселка, що відбиває найрізноманітніші кольори національних, питомих культур. У своїй історії, *своїм духом, справжня культура все є світовою*. Там, де це нехтується або нормалізується *програмово*, вислідом є не отворення *справжньої* культури, а тільки фалшування її розвитку, що веде до скалічення та майже кастрації культурного життя. Невдалі приклади цього ми бачимо тепер скрізь у державах *диктатури*. Творча й жива культура може розвиватися лише в повітрі *вільної* критики, *горожанської* свободи, а не в задушливому повітрі політичного примусу та наказу. Томуто спроби виплекання якоїсь „пролетарської” культури під Совітами, нацистичної в сучасній Німеччині, або

у фашистівській Італії, закінчилися невдачою. Інакше воно й не могло бути. Совіти це зрозуміли і після 20 років бойкоту корифеїв національної московської культури, вертаються до них, як бачимо це на прикладі незвичайно врочистих святкувань скрізь у СРСР сотих рокових смерті О. Пушкіна і т. д. Німеччина, дарма, що викреслила з історії німецької літератури Г. Гейне та низку інших найкращих своїх письменників... Вони безсмертні й твори їх знову друкуються в шкільних читанках, покищо правда, як „невідомих авторів“; але за кілька років будуть друкувати і авторів. Гітлер оце саме переконався, що культура це щось сильніше від диктатури. Коли в Мюнхені влаштовано на його бажання виставку — „справжнього“, тобто нацистичного мистецтва й „божевільного“, цебто справжнього мистецтва, загал масово відвідує цю останню й майже нехтує першу, яка не має жадної артистичної вартости.

З наведених двох прикладів бачимо, що дійсна культура не має нічого спільного ані з протинаціональним космополітизмом, на який так довго хорував московський большевизм, ані з нацистичним шовінізмом, якому поклоняється ще гітлерівська Німеччина. Культура, дійсна та жива, не може бути на послугах політичного або партійного фанатизму. Навпаки, її вічним джерелом є *нація*, *вільна* у своєму творчому розвитку; не звязана путами жадного політичного утиску або партійного маніяцтва. Не треба забувати, що архитвори національного мистецтва й письменства є водночас надбанням *світлової* культури та що національні генії належать до всього людства. Музика Вагнера або Шопена чи Гріга, що вилилися з нетрів національного життя, здобула цілий світ так само, як українська пісня, напр. у виконанні незабутньої капелі — О. Кошиця. Безсмертна поезія українського велиття — Т. Шев-

чена, пересякнена найчистішим національним жаром промовляє своїм уселюдським змістом до серця кожного народу. Б. Берсона (великий норвезький національний поет) — читамо з великим захопленням у цілій Європі. Архитвори національної різьби та малярства всіх часів і народів є вічними й світовими своєю вселюдською красою.

Світові не загрожує отже жадна односторонність, але навпаки, й завдяки сучасному національному відродженню, людство іде назустріч весняному розцвітові нових, не тільки національних, але й расових культур. Тому сучасна здорова боротьба за національне й расове самоозначення, це жадна культурна реакція й не примха історії, але навпаки, безсумнівний поступ у розвитку людства. Бо це не є боротьба проти творчого інтернаціоналізму людства, але тільки війна проти „поневолювачів, які зловживають державою для примусової асиміляції“.

(Магарик).

Людствож у своїй істоті це безнастанно-творча сума живих народів. Націями воно цвіте.

3) Націократія.

„Панівні народи“, оборонці історичного „стану посідання“, не хочуть жадним робом погодитися та визнати факт національного відродження й самоозначення т. зв. „неісторичних народів“. З початку вони просто нехтували його. Потім загуджували на поталу; глузували з нього й назагал відкидали, як наявну, мовляв, історичну дурницю. Потім почали шукати якихсь чудодійних ліків щоби бодай загальмувати буревійний наступ національних рухів. Нарешті, коли все це не помагало, вони даремно намагаються визвольні рухи плебейських народів обкидати болотом усіляких клевет та брехливих обвинувачень. Все це однак зовсім безсиле. Бо історія тепер сприяє визволенню о-

бездолених народів, яких вона досі нехтувала та приспала. Людство простує до *націократії*, цебто, до політичного панування нації в недалекому майбутньому.

В дотеперішній історії людства чергувалися досі — *церква та держава*, як організаційні чинники політичного розвитку. Сьогодні на зміну їм приходить *нація*, що в своїх змаганнях за політичне самоозначення виступає проти опікуництва держави, яка нехтує їх самостійницькі змагання. Приходять народи, що ще недавно національно прокинулися або тепер борються за своє політичне самоозначення та волю. Це особливо є характерне для сучасної Європи, а також для Азії й подекуди вже й для Африки; словом скрізь, де національно прокинулися чи прокидаються кольорові народи, висовується домагання *расової* рівноправності, а поруч з тим і права цих народів на самоозначення. Оці національні змагання нашої доби по цілому світу є вступом до нової фази вселюдської історії, яку я називаю *націократією*. Живемо в добі її народження. Можемо тому стежити за перебігом її творення. Булоб проте передчасним уже нині вирахувати всі реальні форми націократії, які щойно завтра стануть політичною дійсністю. Сьогодні можемо тільки приблизно передбачати головні напрямні цього нового історичного руху.

Завданням націократії буде витворення нового типу держави, досить гнучкого для того, щоб у нього вклялися самостійницькі змагання кожного культурного народу. Націократія мусить знайти *живу* форму для здійснення права народів на їхнє самоозначення. Історичне її завдання полягатиме в тому, щоб досі хронічний спір між нацією і державою полагодити раз на все. Націократія мусить примирити самоуправу, згідно самостійництво національно свідомих, але політично поневолених

народів з історичним централізмом та диктатурою держави. Головно тут буде розходитися про погодження засади „волі та організації“, як слушно констатує це автор „Пан-Європи“ (*Куденгове-Калєрґі*). „Це замирення — каже він — в середні має виявитися в якнайдалі йдучій автономії, а назовні в якнайбільшій федерації“. Сучасний світ прямує непереможно до цього виходу з теперішнього націо-державного напруження. Особливо британська державно адміністративна практика, як ми вже говорили, є під цим оглядом дуже повчаюча.

Сучасний паннаціоналізм, захоплений ідеалом всебічної національної самовистарчальности, особливо ж у справах господарських (т. зв. автаркія), зовсім забуває та свідомо нехтує цю потребу міжнародньої співпраці попри цілком виправданого змагання кожного народу до повного його самоозначення. Проте, національний егоїзм, що відкидає неминучу потребу порозуміння між народами, в першу чергу шкодить інтересам власної нації. *Масарик* має рацію, коли каже:

„Одиниці, таксамо як і народи, не існують для того, щоб виконувати лише свої егоїстичні завдання. Нарід, що живби тільки для себе, бувби таксамо бідолашний, як людина, що живе лише для себе. Без віри в ідеї та ідеали, є життя, як одиначь так і націй, лише животтіння.“

Рівнож національний егоїзм (автаркія) в господарських справах цілковито завів. Це програмове господарське осамітнення окремих країн у великій мірі спричинило та поглибило світову економічну кризу, яка вибухла в 1929 році. Не підлягає сумніву, що вихід з цієї трагічної скрути є можливий єдино шляхом відновлення економічної політики на засаді міждержавної та міжнародньої співпраці між усіма націями й країнами. *Реґіоналізм* у світовій економіці, що останніми часами набуває впливу в міжнародніх взаєминах, це той міст, по якому

зубожене й зголодніле сучасне людство — при нечуваній досі надмірі всіх продуктів — вийде з безпросвітнього закутка теперішньої національної автаркії на шлях міжнароднього порозуміння й співпраці. Взагалі, без шанування засади взаємин та господарської взаємозалежності всіх народів і країн, неможливе переведення політичної націократії.

Не треба собі робити зайвих надій, що шлях до здійснення націократії веде навпростець. Навпаки, він буде дуже плутаний і тяжкий. Двобій між нацією і державою буде дуже кривавий, заки держава пристосується до нової системи націократії та визнасть її, цебто, поки кожен нарід національно усвідомлений, здійснить і забезпечить своє політичне самоозначення. На цьому шляху до націократії неминучі ще криваві війни й революції. Бо людство, нажаль, ніколи й ніде не навчилося нічого з досвіду минулого всупереч відомому твердженню, що „історія є учителькою народів“. Хоч факти доказують ясно, що навіть світові культури та мови, як англійська або французька, не в стані були цілковито винародовити недержавні, а навіть дикі поневолені народи, проте, народи-пани продовжують свої спроби винародовити іншонаціональні елементи.

Заведення націократії вимагатиме попереднього духового та морального переродження людства й народів. Доведеться зрезигнувати з культу абсолютної надзверхности держави та примиритися з голою дійсністю, що право на самоозначення мають усі національно усвідомлені та організовані народи без жадного винятку. Треба буде обмежити „святий егоїзм“ народів, ґрунтовно проаналізувати й скритикувати національний *месіанізм*, цебто, віру в якесь спеціальне призначення того чи іншого народу на кошт і рахунок других націй. Доведеться також зрезигнувати з мрії про світове панування якихсь „вибраних“ народів; відкинути

забобон про „вищість“ одних та „нижчість“ других націй, зглядно рас. Слід буде усвідомити собі, що кожна нація або раса, у відповідному для себе природному й суспільному оточенні може розвинутися в гарну квітку людства, в чинного та творчого його співробітника.

Сучасна паннаціоналістична психоза згодом мине, таксамо, як минув релігійний фанатизм, що на початку нової доби руйнував Європу кривавими війнами та вкривав ватрами заживо палених „еретиків“. Коли ми сьогодні переглядаємо чорну хроніку цих бузувірських подій, нам тяжко вже зрозуміти, чому та або інша віра могла викликати у тодішніх людей такі дикунські інстинкти та звірячий фанатизм. Таксамо наші внуки з жахом читатимуть історію кривавих подій, заподіяних теперішнім паннаціоналізмом. Релігійна толеранція є сьогодні правилом серед культурних націй. Для наших нащадків такою самою істиною буде національна та расова терпимість.

Від боевого паннаціоналізму наших днів через життєрадісний і творчий націоналізм — завтра веде шлях до майбутньої націократії. Хоре, збентежене політичними лжепророками, сучасне людство, прокинеться незабаром з післявоєнної та революційної недуги, щоб у відворотному напрямі пройти відому формулу австрійського поета *Грільпарцера*: „*від звірства, через націоналізм до людяности*“! Бо у своїй істоті націократія — це — визволені, незалежні народи, добровільно об'єднані в світові спілки з одного боку й відновлене, зорганізоване людство з другого.

З М І С Т

Від Видавництва	ст.	2
Передмова	"	3
<u>Народження Нації, Частина I.</u>		
1. Етногенетика або народотворення	"	5
1. Передумови та підвалини європейського народотворення (етногенези)	"	7
2. Національне пробудження Азії та кольорового людства.	"	12
<u>II. Націо-аналітика (Досліджування нації)</u>	"	17
1. Нарід та нація	"	20
2. Історичні та неістор. нар.	"	24
3. Що таке нація?	"	28
<u>III. ЖИТТЯ НАЦІЇ.</u>		
1. Націоаналітика	"	33
2. Територія і нація	"	36
3. Мова і нація	"	38
4. Нація як духовна спільнота	"	43
<u>IV. ЕТНОПОЛІТИКА</u>		
<u>ЧАСТИНА II.</u>		
1. Завдання етнополітики	"	45
2. Нація і держава	"	47
3. Самоозначення народів	"	51
4. Питання нац. меншин	"	53
5. Творення націон. меншин	"	56
<u>III. Н а ц і о с о ф і я.</u>	"	65
1. Націоналізм та всенаціонал	"	67
2. Нація та людство	"	69
3. Н а ц і о к р а т і я.	"	75
Проблеми	"	80